

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 01.03.2022 Kabul/Accepted: 03.06.2022

Derleme Makale/Review Article, s./pp. 579-607.

İKİ DARBE ARASINDA TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ (1960-1980)

Muhammed ASLANER¹

Öz

Türkiye'de ve Türk tarihinde demokrasi sürecini gelişmesi uzun bir süreç içermektedir. Bu süreç bir yol gibi inişler-çıkışlar, engeller ve zorluklar geçirerek ilerlemektedir. Demokrasinin gelişmesinde zorluklar yaşanmasının sebeplerine baktığımızda yerine göre toplumun demokrasiyi tam benimseyememesi, yerine göre iktidar sahiplerinin iktidardan inmek istememeleri etkili olsa da demokrasi ülkemizde günden güne gelişerek ve güçlenerek günümüze kadar gelmiştir. Biz bu çalışmamızda 1960 Darbesi'ne giden süreci, darbenin topluma yansımalarını, 1971 Askeri Muhtırası'nı ve 1980 Darbesi'ne giden süreci ele aldık. Bunun yanında 1961 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi, Cumhuriyet Senatosu ve Talat Aydemir'in Darbe Girişimlerine değindik. Tüm bu süreçler ülkemizde demokrasinin gelişmesinde ve yerleşmesinde özellikle 1960-1980 arası dönemde yaşananlar önemli dönüm noktalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Darbe, Muhtıra, Meclis, Anayasa.

Democracy in Türkiye Between Two Coups (1960-1980)

Abstract

The development of the democracy process in Turkey and Turkish history includes a long process. This process progresses like a road, going through ups and downs, obstacles and difficulties. When we look at the reasons for the difficulties in the development of democracy, although the society's inability to fully embrace democracy and the fact that the power holders do not want to step down from power, democracy has come to the present day by developing and getting stronger day by day in our country. In this study, we discussed the process leading to the 1960 Coup, the reflections of the coup on society, the 1971 Military Memorandum and the process leading to the 1980 Coup. In addition, we touched upon the 1961 Constitution and the Constitutional Court, the Senate of the Republic and the Coup Attempts of Talat Aydemir. All these processes are important turning points in the development and establishment of democracy in our country, especially in the period between 1960 and 1980.

Keywords: Democracy, Coup, Memorandum, Parliament, Constitution.

Structured Abstract

In this study called "Democracy in Turkey Between Two Coups (1960-1980)", the democracy process in Turkey is discussed. In our study, the concept of democracy in general, its definition, emergence and development are mentioned. Then, the historical development process of democracy in Europe and the world is mentioned.

In the following sections, the concept of democracy and democratization movements in Turkish history are mentioned. The Reform Edict, Tanzimat Edict, and the proclamation of Kanuni Esasi during the Ottoman Period are democratization movements in the Ottoman Period. In addition, the Central Assemblies, Provincial Assemblies, Provincial Administrative Councils, Taxpayer Assemblies, which emerged during the reign of

¹ Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Tarih Bölümü, e-posta: muhammed_deu@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8612-0024.

Mahmut II in the Ottoman Period, are the developments that enable the assembly and parliament to take place in the life of the Turkish nation. With the declaration of the First Constitutional Monarchy, the Ottoman Parliament became operational. However, the activities of the parliament came to an end after the parliament was dissolved by the Sultan Abdulhamid II. With the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, the activities of the parliament, which started to operate again, were ended on April 11, 1920 by the Allied Powers that occupied Istanbul. With the opening of the Turkish Grand National Assembly on April 23, 1920, the assembly became operational again.

In the process after the proclamation of the Republic, Turkey had to choose a side as a result of the conditions and forcings brought by the polarization, and it remained between the USSR and its bloc on the one hand, and the western bloc on the other, and especially the USA bloc with the Second World War. In this process, Turkey chose the Western bloc and adopted democracy. This election brought with it a multi-party life. In the continuation of this process, the Democratic Party came to power in the 1950s. Unfortunately, the Democratic Party government had to end with military intervention. After this coup process, Turkey had to experience the 1971 memorandum and then the September 12 coup. Although democracy is interrupted by military coups from time to time, parliamentary life has gradually matured and has survived and continues.

Especially in this study, the process leading to the 1960 Coup, the factors that formed the coup, the social structure and the reaction of the army in this process are explained. The elections in the period leading up to the 1960 Coup and the activities of the ruling party of the period, the Democrat Party, are discussed. The anti-democratic practices of the Democratic Party to maintain its political power, the reactions of the opposition parties and the role of the army in this process are included in our study. The developments after the 1960 coup, the public's approach to the coup, the reflection of the coup in the press are analyzed. Discourse differences between the pro-government press and its approach before the coup and the pro-government press after the coup take place in our study. In addition, the process is discussed in the light of the views and memories of those affected by the coup.

580

The institutions and structures that emerged after the 1960 Coup are the subject headings in the later parts of our study. For example; The National Unity Committee, the Senate, the 1961 Constitution, and the Constitutional Court are among the post-coup formations. The contributions of these structures and formations to democracy and their anti-democratic practices are also explained. In this process, the views of the people who were negatively affected by the post-coup are also included.

Talat Aydemir's I. and II. There are coup attempts, the failure of these attempts, and Talat Aydemir's arrest, trial and post-trial execution after the second coup attempt. In addition, the approaches of the people, the government, political parties, the army and the press to these coup attempts are also included. Again, the democracy discourses of Talat Aydemir, who carried out these initiatives, and the democracy demands of the opponents of the coup are expressed.

Subsequently, the 1971 Military Memorandum and the developments in this process, the wishes of those who published the memorandum, the process leading to the memorandum, the change of government, and the democracy discourses expressed in this process, democracy demands are again discussed within the framework of the discourses of the army, the public, the government and the press. In the continuation of our study, the right-left conflict, student movements, workers' actions, strike and lockout movements in Turkey are explained. In addition, coalition governments that took place in the country during this period, failures, increase in domestic chaos, bombings, unsolved murders and the people's desire for democracy are expressed.

In the last parts, the process leading to the 1980 Military Coup, the chaotic environment in the country, the inability of the president to be elected, the constant murders, university actions, short-term governments and election processes, the army's approach to events, the army's warning letters, and the reflections of the processes in the press are included. Finally, our study covers the 1980 Military Coup, the events before the coup, the realization of the military intervention, and the disruption of democracy once again in the history of Turkish Democracy.

Giriş

Demokrasi kavramı; MÖ.5.yüzyılda Yunan tarihçisi Herodot tarafından kullanılmıştır. Demokrasi; Yunanca Demos (halk) ile Kratos (iktidar) sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluşmuş bir kavramdır. Bu iki kelimenin birleşiminden “demokratia” sözcüğü doğmuş ve böylece demokrasi “halk yönetimi” anlamına gelmiştir (Kuzu, 1992, s.336). Demokrasi aynı zamanda bir özgürlük rejimidir. Demokrasi çeşitli dönemlerde çeşitli şekillerde tanımlanmış ise de en yaygın tanımını Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Abraham Lincoln yapmıştır. Buna göre demokrasi, halkın, halk tarafından halk için yönetilmesidir (Güneş, 2002, s.4).

Tarihe baktığımızda ilkçağ'da Yunanistan'ın kent devletlerinden Atina'da görülen demokrasi bir süre sonra unutulmuş ve Orta çağ boyunca kimi İtalyan şehir devletlerinde görülmüş ise de etkin olamamıştır. Bu dönemde demokrasi için bir kırılma gerçekleşmiş ve karşımıza Magna Carta Libertatum'u (Latince: Büyük Özgürlük Fermanı) çıkarmıştır. İngiliz Kralının Fransa ile girilen mücadeleden yenik çıkmasıyla savaş faturası baronlara kesilmiştir. Bunun üzerine baronlar birleşerek isteklerini bildiren 47 maddelik bildiriye krala sunmuşlardır. Magna Carta 1215 yılında Kral John tarafından imzalanmış ve bu belge ile kralın yetkileri ilk kez sınırlandırılmıştır. Magna Carta demokrasi için kırılma olmuştur çünkü demokrasi için uygun koşulların sağlanmasına bir yol açmıştır. Bu yol Yeniçağa gelince kendini Rönesans, Reform alanında göstermiştir. Bu çağda insan değer kazanmış, eşitlik, inanç ve vicdan özgürlüğüyle beraber insanların temel hakları yüceltilmiş. Kilisenin siyasal alanda koyduğu dogmaların ve tahakkümün zincirleri kırılmış ve böylece karanlık çağdan çıkmış, demokrasi için uygun koşullar oluşmaya başlamıştır (Oğuzhan, 2019, s.15). 2500 yıllık bir geçmişi olmasına rağmen demokrasinin güncellik kazanması ancak 17.yüzyılın sonlarında başlamıştır. Rönesans ve Reform dönemini geçiren Avrupa'da Aydınlanma döneminde düşünürleriyle birlikte tekrar gündeme gelmiştir. 17. yüzyılda İngiltere'de, 18. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'da uygulanmaya başlamış ve daha sonra da önce Avrupa'ya ve giderek de dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. 1789 Fransız İhtilali ve İnsan Hakları Bildirgesi de Avrupa'da demokrasinin gelişimi konusunda aynı zaman da Avrupa dışında dünya da demokrasinin önemli bir adımı olarak yer almıştır. Akabinde 1830 ve 1848 İhtilalleri Avrupa'da demokrasi gelişiminin önemli birer parçasıdır. Atatürk'ün de belirttiği gibi demokrasi 20.yüzyılda kabaran bir denize dönüşmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın arkasından demokrasiye aykırı bazı sistemler de oluşmuştur. Demokrasi, yaygınlaşmasını ve gelişmesini özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sürdürmüştür (Güneş, 2002, s.3).

Türk tarihine ve özellikle de Osmanlı tarihine baktığımızda demokrasi hareketleri 19.yüzyılın başlarında gelişmeye başlamıştır. Ayanlar ile II. Mahmut arasında 1808 yılında imzalanan Sened-i İttifak Osmanlı İmparatorluğu'nda demokrasi yolunda atılan önemli bir adımdır. “Devlet iktidarını sınırlandırmayı maksat edinen bir girişim olarak” bu belgeyi 1215 yılında İngiltere'de kabul edilen İngiliz Magna Carta'sına benzetenler de vardır. (Gözler, 2004, s.12) Fakat Niyazi Berkes ve Shaw gibi bazı tarihçiler Senedi İttifak'ın belirtildiği gibi çok da önemli bir gelişme olmadığını ifade etmektedirler. Türk tarihine baktığımızda demokratik bir

diğer önemli gelişme Sultan Abdülmecit döneminde sadrazam Mustafa Reşid Paşa tarafından (Karpat, 2017, s.97) hazırlanıp ilan edilen Tanzimat Fermanı gelmektedir. Bu fermanın sonra hazırlanan bir diğer ferman ve demokrasi adımı Osmanlı Devleti'nde Islahat Fermanı'nın ilanıdır. 28 Şubat 1856'da bütün bakanlar, yüksek memurlar, şeyhülislam, patrikler, hahambaşı ve cemaat ileri gelenleri önünde okunmuş ve ilan edilmiştir. Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı gibi Osmanlı Devleti'nde yapılması kararlaştırılan yeni bir düzenin programını ortaya koymaktadır. Tanzimat Fermanı'nın bir devamı olarak kabul edilse de hazırlanış şekli, etkileri ve yapısıyla ondan birçok noktada ayrılır. Bu yeni fermanın hazırlanmasında Reşid Paşa'nın etkisi olmamış, reformu Âli ve Fuat Paşalar gerçekleştirmiştir (Lewis, 1996, s.16). Tanzimat Fermanı'nın hazırlanmasında herhangi bir dış etki ve baskı yokken, Islahat Fermanı'nın hazırlanmasında Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nden reform isteği ve özellikle İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan'ın baskısı sonucu ilan edilen bir fermanıdır.

Türk Milleti meclis ve parlamento ile 1800'lerin ortalarından sonra tanışmıştır. Padişah II. Mahmut zamanında ortaya çıkan Merkez Meclisleri, Eyalet Meclisleri, Vilayet İdare Meclisleri, Muhassıllık Meclisleri, meclis ve parlamentonun Türk milletinin hayatında yer almasını sağlamıştır. Nitekim I. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı meclisi faaliyete geçmiştir. Fakat meclisin padişah II. Abdülhamit tarafından feshi üzerine meclisin faaliyetleri sona ermiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yeniden faaliyete geçen parlamentonun faaliyetlerine tekrar 11 Nisan 1920'e İstanbul'u işgal eden İtilaf devletleri tarafından son verilmiştir. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması ile tekrar meclis faaliyete geçmiş ve Kurtuluş Savaşı'nın sevk ve idaresinin gerçekleştirerek ülkeyi işgalden kurtarmış ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde inkılapları gerçekleştirmiştir. Türk milleti ve devleti cumhuriyetin ilanıyla birlikte parlamenter sistemi yerleştirmek ve kalıcı hale getirmek için önemli deneyimler yaşamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte Türkiye, kutuplaşmanın getirdiği şartlar ve zorlamalar sonucu taraf seçmek zorunda kalmış bir tarafta SSCB ve bloğu diğer tarafta batı bloğu ve özellikle İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ABD bloğu arasında kalmıştır. Bu süreçte Türkiye Batı bloğunu seçmiş ve demokrasiyi benimsemiştir. Bu seçim beraberinde çok partili yaşamı getirmiştir. Bu sürecin devamında 1950'lerde Demokratik Parti iktidara gelmiştir. Maalesef Demokrat Parti iktidarı askeri müdahale ile son bulmak zorunda kalmıştır. Bu darbe sürecinden sonra Türkiye 1971 muhtırasına ve akabinde 12 Eylül darbesini yaşamak zorunda kalmıştır. Arada askeri darbeler ile demokrasi kesintiye uğrasa da parlamenter hayat git gide olgunlaşmış ve yaşamını sürdürmüş ve sürdürmektedir.

1-1960 Darbesine Giden Süreç

İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği zorluklarla beraber Türkiye ekonomik ve siyasi alanda da farklı arayışlara içine girmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru değişen koşulları da bahane ederek Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak ve Boğazlarda üs talep etmesi üzerine Türkiye, Sovyet Rusya'ya karşı denge politikası izlemiş ve Batı Bloğu'na

yaklaşmıştır. II. Dünya Savaşı'nı kazanan ülkelerin Batı Bloğu olması ve bu ülkelerin demokrasi ve seçimle yönetilmesi demokrasi rejiminin dünya da yayılmasını sağlamıştır. Türkiye'nin de Batı Bloğu'na bu yaklaşımı beraberinde siyasi anlamda Tek Parti ile yönetimden çok partili bir hayata geçişi hızlandırmıştır.

Bu dönemde çok partili hayatın ilk muhalefet partisi ise genel başkanlığını Nuri Demirağ'ın yaptığı Milli Kalkınma Partisi'dir. 18 Temmuz 1945'te gerekli başvuruyu yapan ve çalışmalarına resmen başlayan parti 5 Eylül'de Başbakan Şükrü Saracoğlu'nun bu başvuruyu onaylamasıyla kuruldu. Partinin kurucuları arasında Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (1920-23) muhalefet grubu olan İkinci Grup'un önderi Hüseyin Avni Ulaş, Cevat Rıfat Atilhan gibi kişiler yer alıyordu (Eroğul, 1992, s.113). Genel olarak liberal ekonomiyi benimseyen parti programında devletçilik uygulamalarını eleştiriyor, seçimlerin tek dereceli ve nispi temsil sistemine göre yapılması, iki meclisli yasama organı, cumhurbaşkanının yalnızca tek dönem için ve halk tarafından seçilmesi gibi yenilikler öneriyordu. Milli Kalkınma Partisi ayrıca, belediye başkanlarının da halk tarafından seçilmesini istiyordu. Çok partili hayata geçiş aşamasında kurulan bir diğer parti ise Demokrat Partidir. Demokrat Parti Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan, ve Celal Bayar öncülüğünde kurulmuştur. Celâl Bayar, 1 Aralık 1945'te parti kuracaklarını açıkladı. İnönü tarafından Çankaya Köşkü'ne çağrılan Bayar, cumhurbaşkanından gerekli desteği aldıktan sonra 7 Ocak 1946 günü Demokrat Parti (DP) kuruldu (Çavdar, 1983, s.2065). Demokrat Parti'nin kuruluşu dönemin gazetelerinde şu şekilde ele alınmaktaydı: Cumhuriyet Gazetesi 8 Ocak 1946 tarihli haberinde "Demokrat Partisi dün resmen teessüs etti. Yeni Parti'nin 85 maddelik programı neşrolundu." (Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1946, s.1) ifadelerine yer vermektedir. Yine 8 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin kuruluşuna ilişkin basında şu başlıklar atılmıştır. Ulus Gazetesi "Demokrat Parti'nin programı dün hükümete verildi." (Ulus Gazetesi, 8 Ocak 1946, s.1), Son Posta "Demokrat Partisi Beyanname ve Programını Dün Hükümete verdi" (Son Posta Gazetesi, 8 Ocak 1946, s.1), Vakit Gazetesi "Demokrat Parti faaliyete geçti" (Vakit Gazetesi, 8 Ocak 1946, s.1), Akşam Gazetesi "Demokrat Partisi resmen teşekkül etti" (Akşam Gazetesi, 8 Ocak 1946, s.1), Tanin Gazetesi "Demokrat Parti'nin faaliyetine müsaade edildi" (Tanin Gazetesi, 8 Ocak 1946, s.1) şeklinde gazetelerin birinci sayfalarında partinin kurulduğu belirtilmektedir. Çok partili hayata geçişi dönemin cumhurbaşkanı İsmet İnönü destekleyip basına olumlu mesajlar verirken, Türkiye'nin çok partili hayata geçişini ABD Başkanı Truman zamansız ve erken buluyordu. 1946'da ABD Senatosu'nda yaptığı konuşmada bunu şu şekilde dile getirmiştir: "Harp tehlikesinin henüz zail olmadığı böyle bir sırada, Türkiye'nin harp politikasına göre iç idaresini yürütmesi gerekirken, çok partili hayata atılma tecrübesine girişmesini, zamansız bir icraat şeklinde vasıflandırıyoruz" (Tanör, 2019, s.338).

Demokrat Parti, 26 Mayıs 1946'da yapılan erken yerel seçimlere girmede. 21 Temmuz 1946'daki erken genel seçimlere ise demokrat parti atılmasına rağmen çoğu yerde tam teşkilatlanamadığı için aday gösteremedi. 21 Temmuz 1946 seçimlerinde CHP, ezici bir çoğunlukla zafer kazandı. TBMM'deki 465 milletvekili sayısının 395'ini CHP, 64'ünü DP, 6'sını ise bağımsız adaylar kazandı (Demir, 2013, s.150). Bu seçimde Demokrat Parti açık oy-

gizli sayım yapıldığı için şiddetli itirazlarda bulundu. Fakat mecliste çoğunluk CHP’de olduğu için itirazları sonuçsuz kaldı.

1950 senesine kadar muhalefette kalan Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950’de genel seçimlere girdi ve seçimlerden birinci parti olarak çıkarak 27 yıllık tek parti dönemine son verdi. 15 Mayıs 1950 tarihli gazetelerde seçim yarışı şu şekilde ele alındığı görülmektedir. Akşam Gazetesi “Seçimleri Demokrat Parti kazanıyor. Tahminlere göre mecliste 350 milletvekili bulunacak” (Akşam Gazetesi, 15 Mayıs 1950, s.1), Zafer Gazetesi “Dünkü seçimlerde ilk neticeler alındı. Demokrat Parti Zafer Yolunda” (Zafer Gazetesi, 15 Mayıs 1950, s.1), Yeni İstanbul Gazetesi “Türk milleti tam bir siyasi olgunluk içinde oyunu kullandı. İstanbul’da seçimi D.P. kazandı. Bütün yurttaki tasnif hararetle devam ediyor” (Yeni İstanbul Gazetesi, 15 Mayıs 1950, s.1), şeklinde ulusal ve yerel basında seçimin bu şekilde ele alındığı görülmektedir. Seçim sonucuna göre DP %52 oy alırken, CHP %39 civarında oy aldı. Mecliste DP 408 milletvekili ile, CHP, 69 milletvekili ile, Millet Partisi 1, bağımsızlar ise 9 milletvekili ile temsil edilme hakkını elde ettiler. Yeni iktidarın Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakanı Adnan Menderes, Meclis Başkanı ise Refik Koraltan seçildi. Tarihimizde bu seçimler, iktidarın kendi rızasıyla yönetimi bırakması ve yeni iktidarın kansız, kavgasız ve hür bir şekilde iktidara gelmesi nedeniyle “Beyaz İhtilâl” olarak isimlendirilmektedir. Hatta seçimlerden hemen sonra da dört üst rütbeli komutan İnönü’ye gelerek sonuçların iptali için darbe önermiş ancak İnönü bu öneriyi reddetmiştir (William, 1994, s.88).

İktidara gelen DP, 1951’de CHP’nin kontrolünde bulunan Halkevlerini kapattı ve mallarını hazineye devretti. 1953’te yine CHP’nin elinde bulunan çoğu gayrimenkulü devletin malı olduğunu ileri sürerek el koydu ve hazineye devretti. Ekonomik olarak büyük yatırımlar yapan DP, ülkeyi tam anlamıyla şantiye ve inşaata dönüştürdü. Yeni fabrikalar kuran DP iktidarının ilk yıllarında ekonomik olarak halkı refah içinde yaşattı. 1954 senesinde bu seçimlerde de DP %58 civarında oy ile 503 milletvekili, CHP %35 civarında oy ile 31 Milletvekili, Millet partisi 5 milletvekili, bağımsızlar 2 milletvekili ile mecliste temsil hakkı kazandı. 1954’ten itibaren DP adeta tek parti dönemi gibi iktidara sahip olunca muhalefet yapmakta DP’nin kendi içinden gruplara kaldı. Bu süreçte 1957 seçimlerine kadar DP, sıkı ve sert politika uygulayıp, ekonomide kötüye gitmeye başlayınca parti içi muhalefet arttı. DP içindeki muhalefetin büyümesi üzerine, parti yönetimi 19 milletvekilini Haysiyet Divanı’na verdi. 12 Ekim 1955’te toplanan Haysiyet Divanı bu milletvekillerinden dokuzunun ihracına karar verince, öteki 10 milletvekili de istifa etti. Bu milletvekilleri birbiri ardına toplantılar düzenleyerek izlenecek stratejiyi tartıştılar. 7 Kasım 1955’te ayrı bir parti olarak örgütlenmeye karar veren Ondokuzlar, 20 Aralık 1955’te Hürriyet Partisi’ni kurdular. (Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2002, 2002, s.273) 1956 yılından itibaren Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Cemiyetler Kanunu ve Basın Kanunu’nda çeşitli değişiklikler yaparak muhalefetin hareket alanını daralttı. Ülke, siyasi tansiyonu her geçen gün artan böylesine bir ortamda 1957 seçimlerine gitti (Demir, 2013).

Aralarındaki siyasi görüş farklılıklarına rağmen, 1957 yazında muhalefetteki üç partinin (CHP, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ve HP) liderlerinin ortak bir seçim stratejisi

belirleme çabalarının sonucu olarak 4 Eylül tarihinde yayınladıkları bildirmede kendilerine verdikleri isimle "Muhalefet Cephesi" Türkiye tarihinin ilk resmi seçim ittifakıydı. Ne var ki muhalefetin iş birliği görüşmelerine DP, Seçim Kanunu'na bir madde ekleyerek yanıt verdi. Ortak aday göstermeyi engelleyecek sınırlandırmalar getirdi. DP'nin yaptığı sınırlamalar kapsamında görüşmelerine devam eden muhalefet partileri birbirlerine duydukları güvensizlik nedeniyle seçim iş birliğinde başarılı olamadılar (Demir, 2013).

1957 seçimlerinde ilk defa %50'nin altına düşen %47 oy alan DP, muhalefet partilerinin toplam oyunun DP'nin oylarını geçtiği yeni bir döneme başlamıştır. Bu dönemde yaşanan döviz krizi tüm dengeleri değiştirmiş ve komşu ülke Irak'ta 14 Temmuz 1958'de darbe yapılması Adnan Menderes hükümetinin kuşkuya kapılmasına neden olmuş ve CHP üzerindeki baskıları artırmıştır. Bu olaylar üzerine muhalefet DP'ye karşı birleşmiştir. DP ise Vatan Cephesi'ni kurarak kendisine oy vermeyen köylere gidip vatan cephesi ocaklarını açmaya başlamıştır (Erdoğan, 2007, s.103). 1957 seçimlerine göre DP:424, CHP:178, CMP:4, HP:4, bağımsızlar 4 milletvekili çıkarmışlardır.

1957 seçimleri öncesinde ve sonrasında Talat Aydemir, Dündar Seyhan, Sezai Okan, Faruk Ateşdağlı, Orhan Erkanlı, Faruk Güventürk, Suphi Gürsoytrak, Nuri Hazer ve Orhan Kabibay'ın da aralarında olduğu bir grup subay darbe yapmak için plan yapıyordu. Faruk Güventürk'ün Milli Savunma Bakanı Semi Ergin'e darbe liderliği teklif etti ama bu teklif kabul edilmedi. Bunun akabinde İstanbul'da 26-27 Aralık 1957 tarihlerinde General Güventürk ile Albay Cemal Yıldırım'ın da bulunduğu dokuz subay tutuklandı. Bu olay tarihimize "Dokuz Subay Olayı" olarak geçti. Yargılamalar sonucu subaylardan biri dışında diğerleri serbest bırakıldı (Neziroğlu, 2002, s.58). Milliyet Gazetesi ise olayı "isyan kışkırtıcılığı" ve "fesat çıkartmak" (Milliyet Gazetesi, 14 Ocak 1959, s.1) manşetiyle yer vermiştir.

3 Mayıs 1960'ta Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel bakanlık emriyle izinli olduğunu öğrenince 13 maddelik bir muhtıra yayınlamıştır. Gürsel cumhurbaşkanının istifa etmesini, bazı bakanların değiştirilmesini, İstanbul ve Ankara vali ve emniyet müdürlerinin değiştirilmesini istemiştir. Yapılan icraatların yetersiz olduğunu belirtmiş ve Bayar'ın yerine Adnan Menderes'in cumhurbaşkanı olmasını önermiştir (Neziroğlu, 2002).

1960'ın başında Ankara, İstanbul başta olmak üzere yurdun dört bir yanında öğrenci gösterileri ve üniversitelerde eylemler arttı. Bu eylemlere bir de Harbiyeli öğrencilerin 15 ve 21 Mayıs 1960'ta yaptığı yürüyüşler eklendi. Bu yürüyüşleri Metin Toker bir bakıma subay yürüyüşü olan tanımlar. Çünkü bu yürüyüşlere katılanların büyük bir kısmı sivil ve üniforma giyinmiş subaylar yapmıştır (Toker, 1991). Bu durum bir bakıma ordunun içine siyasetin girdiğinin de göstergesidir (Başgil, 1967).

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, DP'yle mevcut sorunlara çözüm üretebilme ümidini yitirerek, hükümeti erken genel seçime zorlamak istedi. Bu amaçla 29 Nisan 1959'da 46 milletvekiliyle "Bahar Taarruzu" adını verdiği bir geziye çıktı. İnönü'nün ziyaret ettiği Uşak, İzmir, Çanakkale, Kayseri ve Konya'da olaylar çıktı. 5 Mayıs'ta İstanbul'a gelen İsmet İnönü, Topkapı'da çıkan olaydan bir subayın cesareti sayesinde kurtuldu. Ülkedeki siyasi tikanıklık

ve iktidar-muhalefet çatışması sokaklarda karşılık bulmaya başladı (Demir, 2013). İsmet İnönü 30 milletvekiliyle 2 Nisan 1960'ta Kayseri'ye trenle hareket etti. İsmet İnönü'nün treni Kayseri girişinde durduruldu. Kayseri'de tüm siyasi faaliyetlerin yasaklandığı bildirilerek şehir girişine izin verilemeyeceği İnönü'ye tebliğ edildi. İnönü, yasak kararını tanımadığını açıkladı, yaklaşık üç saat bekledikten sonra askeri barikatı zorlayarak şehir girdi. Kayseri'den Yeşilhisar'a gitmek için direttiyse de başarılı olamadı. Ankara'ya dönmek zorunda kaldı. DP, bu durumu ve İnönü'nün ziyaret ettiği şehirlerde çıkan olayları "ihtilal teşebbüsü" olarak gösterdi ve Meclis tarafından araştırılmasını istedi (Demir, 2013).

25 Mayıs 1960'ta Başbakan Adnan Menderes, Eskişehir'e bir takım açılışlarda bulunmak üzere gitmiştir. Burada Adnan Menderes'i karşılayan havacı subaylar Adnan Menderes'e sırtını dönmüşler ve protesto edip buradan uzaklaşmışlardır (Başgil, 1967). Protesto sırasında subaylar Adnan Menderes'in yaklaştığını görünce başlarındaki subayın emri ile geri dönmüşler ve elleri arkalarına koymuşlardır (Toker, 1991, s.56).

DP ile ordu arasındaki bağların kopmasına neden olan bir başka konu; laiklik ve Atatürkçülük'tü. DP her ne kadar iktidara gelişiyse birlikte paralara ve pullara Atatürk'ün resmini yeniden basmış, Anıtkabir'i tamamlayarak Atatürk'ün aziz naaşını nakletmiş, Atatürk'e hakaret ve saldırıyı yasaklayan bir kanun yayınlamışsa da askerler arasında laiklikten ve Atatürkçülükten sapma olduğuna ilişkin düşünceleri değiştirmeyi başaramamıştı. DP'nin ezanın Arapça okunmasına olanak tanınması, radyoda Kuran ve mevlit okutturması, orta öğretimde din eğitimi yaygınlaştırması, Menderes'in söylevlerinde Atatürk'e yeterince yer vermemesi ve bolca dinsel semboller kullanması Türk ordusu tarafından kaygıyla izlendi. Menderes'in bir grup toplantısında (29 Kasım 1955) milletvekillerine, "Siz isterseniz hilâfeti bile geri getirebilirsiniz" şeklindeki sözleri özellikle tepki çekti. Askerler arasında DP'nin laiklikten uzaklaşarak irticanın gelişmesine imkân sağladığı fikri yaygın bir şekilde kabul görmeye başladı (Demir, 2013, s.162).

DP ve basın ilişkisine baktığımızda ise; 1956'dan sonra yaşanmaya başlayan olaylar ve gelişmeler, DP'nin demokratik kurumları yok ettiği ve Türkiye'nin demokrasiden uzaklaşmaya başladığı yılların başlangıcı olmuştur. Demokrat Parti'nin 1957 seçimlerinde oy oranında yaşanan ciddi düşüş ve ekonominin kötüye gidişi basın ve iktidar arasındaki ılımlı ve uzlaşmacı havanın bozulmasına sebep olmuştur. Özellikle 1957 seçimlerinden sonra CHP'nin katı ve acımasız muhalefetine basın da dahil olmuştur. Bunun üzerine DP'nin basını ve gazetecileri toplu basın yargılamalarına tabi tutması basın-iktidar ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir (Ahmad, 1996, s.68). DP basın ile ilişkilerini düzeltmek istese ve gazete patronları ile görüşüp basınla arayı düzeltmeye çalışsa da bu girişimleri yetersiz kalmıştır (Dursun, 2000, s.27). Bu süreçte DP bazı gazete ve yayın organlarını kapatmıştır. 27 Nisan 1960'ta yapılan yasal bir düzenleme sonrasında mecliste kurulan Tahkikat Encümeni basın üstündeki iktidar baskısını arttırmış, keyfi kapatmaların ve hukuki alt yapının oluşmasını sağlamıştır. Bu kanuna göre, her türlü yayının yasaklanması ve bu yasaklara uymayan gazete ve dergilerin dağıtımının durdurulacağı ve yasaklara uymayan gazete ve dergilerin kapatılacağı belirtilmiştir. Bu süreçte DP bazı gazete ve yayın organlarını kapatmıştır. 27

Nisan 1960'ta yapılan yasal bir düzenleme sonrasında mecliste kurulan Tahkikat Encümeni basın üstündeki iktidar baskısını arttırmış, keyfi kapatmaların ve hukuki alt yapının oluşmasını sağlamıştır. Bu kanuna göre, her türlü yayının yasaklanması ve bu yasaklara uymayan gazete ve dergilerin dağıtımının durdurulacağı ve yasaklara uymayan gazete ve dergilerin kapatılacağı belirtilmiştir (Özgen, 2000, s.38). Bundan sonraki süreçte Tahkikat Encümeni birçok ceza uygulamıştır. Bu uygulamalar darbeye giden süreçte muhalif basının darbeyi ve darbecileri destekler hale gelmesine sebep olmuştur. Bu destekte ülkede siyasal ve sosyal anlamda darbe atmosferinin oluşmasına sebep olmuştur (Gölcü, 2015, s.118).

On yıllık DP iktidarı 27 Mayıs 1960'ta askeri darbeye sona erdi. Fakat darbe hazırlıkları çok önceden başlamıştır. 1950'lerde ordu içinde pek çok grup ve cuntalar kurulmaya başlanmıştı. Bu cuntalarda öne çıkan isimler arasında Cemal Madanoğlu ve Talat Aydemir isimleri ön plana çıktığı görülmektedir. Bu isimler ve diğer cuntalar sadece buldukları yerde değil diğer garnizon ve iller ile de iletişim ve koordine halinde hareket ettiği görülmektedir. 25 Mayıs 1960'ta Kara Kuvvetleri Lojistik Başkanı olan Cemal Madanoğlu komutasındaki grup harekete geçti. 26 Mayıs 1960 gecesi darbeci grup harekât merkezi olarak kullandıkları Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı binasında toplandı. Kritik yerlerin telefonları kesildi. 27 Mayıs 1960 gününün ilk saatlerinde Kara Harp Okulu öğrencileri ve komandolar Ankara'nın kritik yerlerine sevk edildiler. Karşı bir harekâtı engellemek için Ankara'da bulunan 28. Tümen Komutanı Selahattin Kaplan, Zırhlı Eğitim Komutanı Tuğgeneral Yusuf Demirağ, 43. Süvari Alay Komutanı Yarıbay Reşid Çölok Tank Taburu Komutanı Binbaşı Hakkı Bozkaya'ya darbeyi desteklemeli veya derdest edilmeleri gerekiyordu. Gece saat 3:15'te piyade kıtaları ve süvariler, 3:30'da tanklar harekete geçti. 27 Mayıs sabahı yönetime tamamen el konulmuş ve birçok tutuklama yapılarak, yakalananlar Kara Harp Okulu'na getirilmeye başlanmıştır. Darbe bildirisini de sabah 4:30 sıralarında bir bölük askerle zorla Ankara Radyosu'na giren Albay Alparslan Türkeş okumuştur (Aydın ve Taşkın, 2015, s.61-62).

Darbe sonucu tutuklananların çoğu yargılanmak üzere günümüzde ismi Demokrasi Adası olarak değiştirilen Yassıada'ya götürüldüler. Yargılamalar sonucu DP'nin yönetiminde yer alan 15 isme idam cezası çıktı. Birçok kişiye de farklı oranlarda cezalar verildi. Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun idam cezaları onandı. Celal Bayar'ın idam cezası ise yaşı gerekçe gösterilerek hapis cezasına çevrildi. Dışişleri ve Maliye bakanlarının idam cezaları 16 Eylül 1961'de başbakan Adnan Menderes'in idam cezası ise 17 Eylül 1961'de maalesef infaz edildi. Demokrat Parti kapatıldı. Böylece son derece demokratik ve hoşgörülü bir ortamda iktidara gelmiş olan DP Hükümeti, cumhuriyet tarihimizin ilk askeri müdahalesiyle görevden uzaklaştırılmış oldu. 1946 yılında başlayan çok partili hayatın gelişim umutları, iktidarın demokratik yollarla el değişimi, hak ve hürriyetlerin gelişimi ve demokrasinin kurumsallaşması adına elde edilen bütün kazanımlar bu darbe ile yok oldu (Demir, 2013).

Bu bildiri ile birlikte Demokrat Parti Dönemi'nde gözaltına alınan ve tutuklanan birçok subay, öğrenci ve gazetecilerin hemen serbest bırakılması emredilmiştir. (Kabacalı, 1999, s.276)

Askerlerin yönetime el koymasının ardından Ankara ve İstanbul'da öğrenciler, aydınlar ve halk arasında büyük bir memnuniyet ve hoşnutlukla karşılanmıştır. Ülkenin diğer kesimlerinde ise darbeye karşı net bir tepki verilmemiş toplum tam bir suskunluk içinde kalmıştır. Özellikle kırsal kesimde yaşayan nüfuz sessiz kalmayı tercih etmiştir (Gölcü, 2015). Basın, aydınlar ve muhalefet darbe sonrası darbeye yoğun destek vermişlerdir. Bunun sebebi bu kesimlere Demokrat Parti'nin tutumu, baskısı ve ülke genelinde darbe öncesi dönemde baskının gündendüne artması etkili olmuştur (Dursun, 2000, s.57). Basının darbeye yaklaşımı ve tutumu ise şu şekildedir: "Bu süreçte muhalif basın darbeyi alkışlarla karşılar, iktidar taraftarı basın da darbeyi desteklemekten geri durmamıştır. Demokrat Parti'ye toz kondurmayan, muhalif gazeteciler cezaevlerinde tutulurken almış oldukları yüksek meblağlı resmi ilanlarla rahat içinde yayıncılık yapan gazeteler bile bir günde devrik iktidardan karşısına dikilmişlerdir. Onların bu tavrı muhalif gazeteler tarafından alaya alınmış ve hatta açıktan açığa soysuz bir davranış olarak nitelendirilmiştir" (Tek, 2007, s.90).

27 Mayıs 1961 Darbesi'nin basına yansımaları ise şu şekildedir: Tercüman Gazetesi "Milletçe Bayram Sevinci İçindeyiz" (Tercüman Gazetesi, 28 Mayıs 1960, 1) başlığını kullanırken, Milliyet Gazetesi ise "Gürsel Diktatör olmayacağım dedi" ve "Meclis Feshedildi" (Milliyet Gazetesi, 28 Mayıs 1960, 1) başlıkları ile darbeyi haberleştirdiği görülmektedir. 28 Mayıs 1960 tarihli Hürriyet Gazetesi ise "Yurtta tam bir huzur hüküm sürüyor. Yeni anayasa hazırlıkları ilerliyor. Büyük Millet Meclisi Fesh Olundu. Parti faaliyetleri yasak edildi. Bütün üniversiteler açılacak. Kütahya yolunda yakalanan ve Ankara'ya getirilen Menderes istifa etti." (Hürriyet Gazetesi, 28 Mayıs 1960, 1) şeklinde 1960 darbesini haberleştirdiği görülmektedir. Vatan Gazetesi ise darbenin ertesi günü olayları şu şekilde ele almıştır: "Bütün mes'uller mevkuf. Mahkûm gazeteciler bu sabah serbest bırakıldılar. Büyük Millet Meclisi dün feshedildi. Yakalanan bütün resmi şahısların harb okulunda oldukları bildiriliyor. Profesörler heyeti anayasa için hazırlıklarına başladı." Alt başlıklarda ise "Bir Bayram Havası Tüm Yurdu Kapladı" (Vatan Gazetesi, 28 Mayıs 1960, 1) başlığı altında darbeyi ele almaktadır. Cumhuriyet Gazetesi ise "Meclis feshedildi, yeni anayasa ve demokratik müesseselerin kurulma hazırlığına başlandı." (Cumhuriyet Gazetesi, 28 Mayıs 1960, 1) manşetiyle darbenin ertesi günü okurlarının karşısına çıkmıştır. Yeni İstanbul Gazetesi ise "Baş Kumandan Meclisi Feshetti. Bütün yurtta mutlak bir huzur hâkim. Mevkuf subaylar tahliye edildi. İnönü hayatta, salim ve evinde. Bankalar 30 Mayıs Pazartesi günü açılacak" (Yeni İstanbul Gazetesi, 28 Mayıs 1960, 1) şeklinde olayları anlatmaktadır. Ulus Gazetesi ise "Türk silahlı kuvvetleri bütün memlekette idareyi ele aldı." (Ulus Gazetesi, 28 Mayıs 1960, 1) başlığı ile olayları ele almaktadır. Sabah Postası Gazetesi ise "Şerefli Türk Ordusu İdareyi Ele Aldı. Demokrasi Kuruluyor." (Sabah Postası Gazetesi, 28 Mayıs 1960, 1) manşetiyle okurlarının karşısına çıkmıştır.

1960 Darbesi sonrası ordunun ve özellikle de yönetici konumunda olan kişilerin başında gelen Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in darbeden yaklaşık bir yıl sonraki Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü'nden çıkmış emri darbecilerin halka yaklaşımı bakımından iyi bir örnek teşkil etmektedir. Adalet Bakanlığı'na yazılan bu belgede (25.09.1961 tarihli belge)

Cemal Gürsel şu ifadelerine yer vermiştir. “Bazı vatandaşların benim şahsım ve fotoğraflarıma karşı sözle hareketle kötü davrandıkları ve bunların savcılıklarca takibata uğradığını haber alıyorum. Fevri ve gayri iradi olduğuna kani bulunduğum şahsıma ait bu hareketlerden ötürü vatandaşlarım hakkında takibat yapılmamasını ve bu husus da savcılıklara bilgi verilmesini rica ederim.” (Başkanlık Osmanlı Arşivi, 1961, 1.10.4).

Anı kitaplarına baktığımızda ise 1960 darbesi şu şekilde yer almaktadır. Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy çocuklarıyla Çeşme'de zorunlu ikamete tabi tutulunca çocuklarına yönelik dahi dönemin baskısını şu şekilde açıklamaktadır. “Çocukları denize girmeye müsaade ettikleri zaman bile iskelede ağır makineli tüfekler bulunacak, bunların namluları denizde yüzen çocuklarıma çevrilmişti. Hiçbir kanuna ve insani duyguya sığmayan şartlar altında çeşitli baskılara maruz kalacaktık” (Gürsoy, 2014, s.57). Yassıada yargılamalarında yargılanan ve DP'nin yöneticileri arasında yer alan Rıfık Salim Burçak uygulanan sansüre ilişkin ise anılarında şu şekilde değinmektedir: “Sansür, bize gelen mektuplardan zarflardan üzerindeki Sayın kelimesini de bazen çizer, karalar veya bu kelimenin yanına kırmızı kalemle nereden notunu ekler veya sadece bir soru işareti koyarlardı. Soru işaretinin yerine bazen de inek veya Çanakkale davarı gibi yazılar yazardı” (Çelik, 1976, s.134). Dönemin Milli Birlik Komitesi üyelerinden Ahmet Er ise darbe sonrası DP milletvekili Mükerrer Sarol'u gözaltına aldıktan sonra karakola götürürken yaşadığı olayı ve yapılan uygulamalara karşı düşüncesini şu şekilde anlatmaktadır. “Mükerrer Sarol'u evinde gözaltına aldık. Evin önünde araçlara binip gidecekken bir araç geldi ve içinden üç kurmay binbaşı indi. Ve bu herif kim diye sordu. Mükerrer Sarol Beyefendi deyince bu herifi biz alacağız dediler. Mükerrer Bey'i vilayete davet görevi bize verildi dedim ise de ısrar ettiler. Peki dedim. Mükerrer Bey bizim arabadan indi, kolunda tutarak kendi arabalarına götürdüler ve Geç ulan diye iterek bindirdiler. Kendileri de binerek Dolmabahçe'ye doğru uzaklaşıp gittiler. Bu manzarayı içim burkularak üzüntü ile izledikten sonra “Doğmadan ölen çocuk” diye seslendim. Maalesef ihtilâl bizim düşüncemizden farklı insanların elinde katlediliyordu.” (Er, 2007, s.90).

2-Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi

1960 Darbesi sonrası mecliste çift yapılı meclis oluşmuştu. Bu çift yapılı meclisin alt kanadı Millet Meclisi, üst kanadı ise Cumhuriyet Senatosu'ydu. Bu çift yapılı sistemin benzeri tarihimizde I. Meşrutiyet döneminde 1876 Kanun-i Esasi'nin ilanı ile birlikte ilk defa görülmüştür. Bu dönemde çift meclisli bir yapı söz konusudur (William, 1994). Meşrutiyet döneminde meclis Ayan Meclisi ve Mebusan Meclisi olmak üzere ikili bir yapıdan oluşmaktadır. Tarihimizde bu meclis yapısı cumhuriyetin ilanı ile birlikte son bulmuş ve 1924 Anayasası'nda yer almamıştır. Devam eden süreçte de meclis tek yapılı yer almıştır. Demokrat Parti döneminin 1960 darbesiyle son bulmasıyla, meclis ve anayasa çalışmaları yer almış ve 1961 Anayasası'nda meclis çift yapılı olarak yerini almıştır.

1961 Anayasası'nda ortaya çıkan Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda senatonun ismi konusunda birtakım tartışmalar yaşandığı görülmektedir. Anayasa taslağınının 61. maddesinde TBMM'nin, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Meclisi'nden kurulu olacağı

belirtmiş, bu düşünceye Fahri Belen gibi bazı temsilciler karşı çıkmıştır. Bunun yerine “senato” denilmesini önermişlerdir. Bu defa bu öneriye buna komisyon sözcüsü Turan Güneş karşı çıkmıştır. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ise ikinci meclise “senato” denilirse köylünün buna “seneti” veya “sanatu”, senatöre de “santur” diyeceğini öne sürerek “Cumhuriyet Meclisi” adının doğru olduğunu savunmuştur. Sonuçta verilen önerge kabul edilmiş ve ikinci meclisin adı “Cumhuriyet Senatosu” olarak kararlaştırılmıştır (TMTD, 1961, s.366). Senato kelimesinin anlamına ve kökenine gelince, yaşlı anlamına gelen Latince “Senex” sözcüğünden türemiştir. Yaşlı meclisi anlamında ise “Senatus” kelimesi kullanılmaktadır. Günümüzde ise, çok partili sistemlerde ikinci meclis ya da yüksek meclis anlamında kullanılmaktadır (Tuncer, 2010, s.1).

Cumhuriyet Senatosu’nun kuruluş gerekçesi olarak 1961 Anayasası’nda yasamanın verimli ve etkili olarak kullanılması gösterilmektedir. Cumhuriyet Senatosu’nun en önemli görevinin siyasi partilerin seçmenin düşüncelerini görmezden gelme eğilimini ortadan kaldırmak olduğu ifade edilmiştir. (Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, 10859) 1961 Anayasası’nın 79. maddesinde TBMM üyelerinin, meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, bunları meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulmayacağını belirtmiştir. Oy, söz ya da düşüncenin dışında yapılacak herhangi bir hareket ve davranış, meclis çalışmaları dolayısıyla da yapılsa, bu sorumsuzluğun dışında kalacaktır (Özgişi, 2011).

Cumhuriyet Senatosu, 19 yıllık hayatının daha ilk gününden itibaren gerek siyasîler gerekse akademisyenler tarafından eleştirilmiştir. Eleştiriler, yasama sürecinin gecikmesi, tabii senatörlerin senatoda yer alması ve Senatonun kendinden bekleneni verememesiydi. Gerçekten 12 Eylül 1980’deki müdahalenin dayanaklarından sayılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, TBMM’de yapılan (Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu üyelerinin birlikte oy kullandıkları) 115 turdan sonuç alınamaması bu eleştirilerin önemli dayanaklarından (Doğan, 2011, s.384).

1961 Anayasasına göre Cumhuriyet Senatosu üyeleri şu şekilde meydana geldiği görülmektedir :

- Birinci grup üyeler, halk tarafından seçilir ve 150 üyedir.
- İkinci grup Cumhurbaşkanı seçer, 15 üyeden oluşur.
- Üçüncü grup “Tabii Senatörler” kendi içinde ikiye ayrılır. Bunlar; ilki Milli Birlik Komitesi üyeleri ve başkanından oluşur. Diğerleri ise eski Cumhurbaşkanlarından oluşmaktadır.

Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi altı yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir. Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenir. Millet Meclisi genel seçimlerinin yapılacağı yıla rastlayan yenileme seçimleri, Millet Meclisi genel seçimleriyle birlikte ve rastlamayanları ise, genel seçimlerden sonra gelen ikinci yılda, genel seçimler için kanunun belirttiği ayda yapılır (Sert, 2012, s.37).

24 Mayıs 1961 tarihli ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyeleri'nin Seçimi Kanunu ile 25 Mayıs 1961 tarihli ve 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu iki meclis için farklı seçim sistemleri öngörmüştür. Milletvekili seçimi için nispi seçim sistemi ve Cumhuriyet Senatosu için basit çoğunluk usulü uygulanmıştır. Ancak 1964 yılında yapılan değişiklikle her iki meclisin de seçim usulü aynı hale getirilmiştir (Yavuz ve Bülbül, 2012, s.229).

Anayasa'nın 84. maddesinde meclis başkanlıkları ve başkanlık divanları gerek Millet Meclisi gerekse Cumhuriyet Senatosu açısından eşit şekilde düzenlenmiştir. Bununla birlikte, birleşik toplantı yönetiminin yalnızca Millet Meclisi başkanına ve başkanlık divanına bırakılmıştır (Eroğul, 1977, s.32). Bunun dışında Cumhuriyet Senatosu'nun başlıca görevlerini şu şekilde sayabiliriz; Kanun yapma, bütçe kanunu hazırlama, cumhurbaşkanını seçme, sıkıyönetim kararı alma, silahlı kuvvetlerin kullanılmasına izin verme, hükümeti kurma, anayasa değişiklikleri yapma gibi görev ve yetkileri vardır.

Cumhuriyet Senatosu'nun 1960-1980 arası dönemde 6 başkanı olmuştur. Bunlar; Suat Hayri Ürgüplü, Mehmet Enver Aka, İbrahim Şevki Atasagun, Tekin Arıburun, Sırrı Atalay, İhsan Sabri Çağlayangil, başkanların ilk dördü ve sonuncusu Adalet Partisi'nden, beşinci başkan CHP'dendir (Özgişi, 2011, s.74).

3-1961 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi

Anayasa normlar ve yasalar hiyerarşisinde en üst de yer alan hukuksal norm veya yasadır. Anayasa da genel olarak devletin yapısı, yönetim şekli, bayrağı, niteliği, hükümet türü ve organları, devlet ile vatandaşlar arasındaki ilişkileri düzenleyen normlar yer almaktadır. Türk tarihine baktığımızda Türk milleti 1876'dan bu yana anayasal ve hukuksal olarak anayasa tarafından idare edilip, yönetilmektedir. Aslında Türk tarihinde geçmiş tarihlerden beri hukuk ve yargı ve adalete hep önem verilmiştir. Türk tarihinde yer alan ilk anayasa 1876 senesinde I. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle hazırlanan Kanuni Esasidir. Anayasa olmamasına rağmen Türk tarihindeki ilk anayasal gelişme ise Sened-i İttifak kabul edilebilir. Kanuni Esasi'den sonra ilan edilen diğer anayasa ise TBMM'nin açılmasıyla 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye bir diğer adıyla 1921 Anayasası gelir. 1921 Anayasası'ndan sonra ise 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen 1924 Anayasası gelmektedir.

1961 Anayasası 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası hazırlanmış bir anayasadır. 1961 Anayasası'nın hazırlanması için 27 İhtilali sonrası idareyi ele geçiren askeri yapı "Kurucu Meclis" adı altında bir meclis oluşturmuştur. Bu meclis Temsilciler Meclisi ve Milli Birlik Komitesi olmak üzere iki yapıdan meydana gelmektedir. Temsilciler Meclisi üyelerinin bir kısmı siyasî partilerden, bir kısmı bir çeşit iki dereceli seçimle illerden seçilen üyelerden ve bir diğer kısmı da üniversite, sendika, meslek örgütleri, yargı organları ve odalar gibi çeşitli örgütlerin temsilcilerinden oluşturulmuştur. DP'lilerin Temsilciler Meclisine girmeleri engellenmiş, siyasî eğilim bakımından CHP ağırlıklı, sosyal kompozisyon olarak da "aydın" bir meclis olduğu söylenebilmektedir (Tanör, 1991, s.16).

9 Temmuz 1961 tarihinde halk oylamasına sunulan anayasa %60.4 evet oyu olarak kabul edilmiştir. Bu oylama aynı zamanda referandum ile kabul edilen ilk anayasa olması bakımından da ayrı bir önemi vardır. Bu oylamada ise %39.6 ret oyu çıkması halkın önemli bir kısmının ise bu anayasayı benimsemediğini göstermektedir. Dönemin basınına baktığımızda ise 11 Temmuz 1961 tarihli Milliyet Gazetesi'nin ilk sayfa haberine göre "Anayasanın halkoyuna sunulmasına ait ilk sonuç: Evet: %65, Hayır % 35. Gürsel: İlk sonuç memnuniyet vericidir." (Milliyet Gazetesi, 11 Temmuz 1961, 1) bu şekilde yer almaktadır. Anayasa 20 Temmuz 1961 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

1961 Anayasası altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde genel esaslar yani devletin şekli, cumhuriyetin nitelikleri, resmi dili, başkenti vb. konular ele alınmaktadır. İkinci bölümde "Temel Haklar ve Ödevler" başlığı altında kişilik hakları, sosyal ve siyasal haklara ilişkin esaslar ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde yasama, yürütme ve yargı ile ilgili meseleler yer alırken, dördüncü bölümde birtakım esaslar ve hükümler yer alırken, beşinci bölümde ise geçici hükümlerin yer almaktadır. 1961 Anayasası'nda güçler ayrılığı ilkesi benimsenmiştir. 1961 Anayasası ile çoğulcu demokrasi benimsendi, kişilik hak ve hürriyetleri güvence altına alındı, meclis Senato ve Millet Meclisi olarak ikiye ayrıldı, yargı bağımsızlığı sağlandı, yasama yorumu kaldırıldı, cumhurbaşkanının partisi ile ilişkisi kesildi, Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu, TRT ve üniversiteler özerkleştirildi, dernek kurma ve gösteri hakkı tanındı, Anayasa Mahkemesi kuruldu. Sosyal devlet anlayışı ön plana çıkarıldı. Ayrıca bu anayasa ile sendika kurma hakkı güvence altına alınmıştır. 1961 anayasası ile Anayasanın üstünlüğü ilkesi benimsendiği de görülmektedir.

25 Nisan 1962 tarihinde ise kanunların anayasaya uygunluğu tespit etmek amacıyla Anayasa Mahkemesi'nin kurulduğu görülmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin ilk başkanı ise Sünuhi Arsan'dır. 1961 Anayasası ile kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimini sağlamak amacıyla Anayasa Mahkemesi kurulmuş, böylece anayasanın üstünlüğü ilkesi güvence altına alınmıştır (Biol, 2012, s.44). 1961 Anayasası'nda kanunların Anayasaya uygunluğunun hukuki denetimini yapması amacıyla düzenlenen AYM, genellikle kendisini oluşturan kesimin zihniyetine uygun şekilde rejimle ve resmi ideolojiyle uyumlu kararlar vermiştir. Güçsüz grupların eşitlik ve sosyal adalet taleplerine ilişkin davalarda özgürlükçü ve sosyal adalete yönelik kararlar vermek yerine biçimsel incelemelere özgülenmiş kararlar veren AYM, düşünce özgürlüğünü aşırı derecede sınırlandıran TCK'nin 141 ve 142. maddelerini 1961 Anayasası'na aykırı bulmamıştır. Benzer şekilde sosyal ve ekonomik haklara ilişkin davalarda bu hakları geriletici nitelikte kararlar vermiştir (Şimşek, 2020, s.228). Özellikle 1971 Muhtırası sonrası Anayasa Mahkemesi'nin Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Emekçi Partisi, kurucuları arasında Necmettin Erbakan'ın da yer aldığı Milli Nizam Partisini kapatması ile 1961 Anayasası'nda yer alan siyasal parti kurma hakkıyla ilgili hükümlere ters bir hareket etmiştir. Bu durumda hem mahkemenin kuruluş amacına hem de anayasaya aykırı olması sebebi ile eleştirilmiştir.

4-Talat Aydemir ve Darbe Girişimleri

Talat Aydemir, 27 Mayıs öncesi Demokrat Partiye karşı yer alan cuntanın içindeki isimlerden biriydi. Talat Aydemir 27 Mayıs öncesi Güney Kore'ye görevli olarak gönderilmiş ve 27 Mayıs'ın dışında kalmıştı. 27 Mayıs sonrası ülkeye dönünce Kara Harp Okulu Kurmay Başkanı ve Okul Komutanı olarak atandı (Aydın ve Taşkın, 2015, s.112). 1961 yılının Mart ayında İstanbul'da, 66. Tümen Komutanı Faruk Güventürk ile Harp Akademileri Komutanı Faruk Gürler'in liderliğindeki generaller ve Ankara'da Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir'in liderliğindeki Albaylar Cuntası tarafından ortaklaşa Silahlı Kuvvetler Birliği kurulmuştur (Demir, 2006, 157). 15 Ekim 1961'de seçimlerin yapılmasından sonra, ordu içindeki hoşnutsuzluklar arttı. Kendilerine Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) adını veren bir grup subay 21 Ekim'de seçimlerin, siyasal partilerin ve MBK'nin feshini öngören bir protokol imzaladı. 27 Mayıs'ın hedefine ulaşamadığı, koalisyon hükümetlerinin gerekli reformları yapamayacağı, bu nedenle yeni bir müdahalenin gerekli olduğu düşüncesi hakimdi. 9 Şubat 1962 tarihinde İstanbul Balmumcu'da, başkanlığını Korgeneral Refik Tulga'nın yaptığı ve 59 subayın katıldığı toplantıda, 28 Şubat'ı geçmeyecek şekilde, hiyerarşik düzen içinde askeri bir müdahale yapılması kararı alınmıştı (Koçaş, 1977, s.1095).

20 Şubat'ta yürütülen atama ve göz altılarla Silahlı Kuvvetler Birliği tasfiye edilince, Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir ve yakın çevresi harekete geçti. Darbe hazırlığı haberini alan Başbakan İsmet İnönü Harp Okulunu ziyaret ederek etkisini kullanmaya çalıştıysa da istediği hedefe ulaşamadı. Darbe girişimi bekleyen Hava Kuvvetleri ise "Harp Okulu alarm durumuna geçti" uyarısıyla Meclis Muhafız Taburu'nu karşı alarma geçirdi. Ankara'da ayrıca Tank Taburu, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Süvari Bölüğü, Piyade Alayı'da alarm durumuna geçti. 20 Şubat gecesini Tank taburu Ankara'da çoğu yeri tutmuştu fakat Talat Aydemir alarmı iptal ettirdi. 21 Şubat sabahı Genelkurmay Albay Talat Aydemir, Albay Necati Ünsalan ve Albay Selçuk Atakan'ı başka görevlere atadı. Talat Aydemir emri kabul etmedi ve Harp Okulu'na çekildi. Ayrıca gücünü göstermek için muhtıra da bulundu. Bu sırada darbeciler arasında yer alan ve Genelkurmay'a çağrılan 229. Piyade Alay Komutanı Albay İhsan Erkan tutuklanacağını anlayınca kendi alayını alarma geçirdi. Bunun üzerine harp okulunda yer alan Talat Aydemir, Emin Arat ve Dündar Seyhan'dan oluşan Harp Okulu'ndaki operasyon grubu Harp Okulu'nu alarm durumuna geçirdi ve darbe girişimi fiilen başlamış oldu. Darbe girişimine Tank Taburu, Muhafız Alayı Süvari Grubu, Muharebe Okulu, Zırhlı Birlikler Eğitim Merkezi ve Jandarma Okulu katıldı. Ankara'nın çoğu önemli yeri işgal ve kontrol altına alındı. 22 Şubat 1962 sabahı çoğu yer kontrol altındaydı. Hatta sabah saatlerinde Meclis Muhafız Alayı da darbecilere katıldı. Darbeyi bastırmak için Ankara'ya gelen Polatlı Topçu Okulu kıtaları ve Çubuk'taki 230. Piyade Alayı da darbecilere katıldı. Başbakan İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı ve bakanlar Çankaya Köşkü'nde öğle vaktinde toplantı halindeydiler. Yeni atanan Muhafız Alay komutanını da tutuklayan Muhafız Alayı Süvari Grubu komutanı Binbaşı Fethi Gürcan Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı, başbakan, Genelkurmay başkanı ve bakanları kontrol altına almıştı. Ne yapacağı konusunda Talat Aydemir'e danışınca Talat Aydemir, harekâtın seyrini değiştirecek tarihi bir hata yaparak

“bırakılmaları” (Aydın ve Taşkın, 2015) emrini verdi. Aydemir ve diğer komutanlar görevlerine iade edilmeleri şartıyla harekâta son vereceklerini belirtmişlerdi. Cumhurbaşkanı, Hükümet ve Genelkurmay Başkanı teklifi kabul etmemişti. Bu gelişmeler üzerine İnönü, şunları söylemiştir: “Bu milletin haysiyetine, ordunun şerefine tecavüz edilmiştir. Sonuna kadar mücadele edeceğiz. Silahlı çatışmaya yol açmazlarsa affedebiliriz. Aslında cezaları kurşuna dizilmiştir. Kendilerini emekliye sevk edeceğim.” Harb Okulu karargâhından, Hükümete gelen son mesaj da Genelkurmay’a “Cezai müeyyideler tatbik edilmediği takdirde teslim olunacağı” bildirilmişti (Demir, 2006). Sonunda Talat Aydemir ve diğerleri başbakan İnönü’nün teklifini kabul ederek teslim oldular. Haklarında dava açılmayacağı sözü verilmiş bulunan Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Mustafa Ok başta olmak üzere, bu girişime katılan 21 subay emekliye sevk edildi. 19 subayında görev yeri değiştirildi. Meclis İnönü’nün söz verdiği gibi 30 Nisan 1962’de darbeye karışanların cezai kovuşturmayaya uğramasını önleyecek bir yasayı kabul etti (Aydın ve Taşkın, 2015). Bu yaşanan olaylar basına şu şekilde yansımıştır. Cumhuriyet Gazetesi 23 Şubat 1962 tarihli sayısında “Ankara’da dün gece başlayan olaylar sona erdi. Ankara’da 14 saat hükümete karşı gelen birlik kumandanları bu sabah 5:30’da teslim oldular.”(Cumhuriyet Gazetesi, 23 Şubat 1962, 1) haberine yer verirken, Hürriyet Gazetesi ise “Harekete geçen birliklere karşı hükümet duruma hakim oldu”(Hürriyet Gazetesi, 23 Şubat 1962, 1) manşetine yer vermiştir.

Talat Aydemir tarafından gerçekleştirilen ve Talat Aydemir’i idama götüren darbe girişimi ise 21 Mayıs 1963 tarihinde gerçekleşen olaydır. Bu olay aslında bir önceki darbe girişiminin ve gerçekleşmeyen isteklerinin tekrar gerçekleştirmeye çalışma girişimi olarak da tanımlanabilir. 21 Mayıs’a giden süreç içinde, 22 Şubatçılar kendilerini iki sorunla karşı karşıya bulmuştu: Birincisi, politika alanında işlevleri ne olacaktı; ikincisi ise, kendilerine emeklilik hakkı tanınmadan ordudan atılan arkadaşlarına ne şekilde yardım yapacaklardı. 22 Şubatçılar arkadaşlarına yardım konusunu yoluna koyduktan sonra diğer sorunu gidermeye çalışmaktaydılar. Bu sırada, 14’lerden Orhan Kabibay Grubu’nun Atatürkçü Parti kurmak için İstanbul’da yapılacak toplantıya 22 Şubatçıların da bir temsilci göndermesi isteği, 22 Şubatçıların harekete geçmesinde etken olmuş ve Albay Talat Aydemir, Albay Emin Arat, Albay Asım Mutludoğan, Albay Necati Ünsalan, Albay Turgut Alpagut, Emekli Binbaşı Fethi Gürcan, Binbaşı Bahtiyar Yalta, Binbaşı Kadir Çıtak, Emekli Yarbay Mustafa Ok ve 22 Şubat’tan önce ordudan ayrılmış olan Deniz Yüksek Mühendis Albay Galip Gültekin’in katıldığı bir toplantı ve görev dağılımı yapılmıştı (İsen, 2010, s.77). 22 Şubatçılar bütün amaçlarını gerçekleştirmek için “çengel sistemi” ile özellikle Ankara’daki birlikler arasında teşkilatlanmaya başlamıştı (Örtülü, 1979, s.316). Özellikle Yarbay Mustafa Ok vasıtasıyla 14’ler grubuyla ilişki kurdu ve o arada sürgünden yeni dönmüş olan Alparslan Türkeş ile görüştü. Yalnız Alparslan Türkeş’in kendisinden beklediği desteği göremedi (Aydın ve Taşkın, 2015).

Talat Aydemir ve çevresindeki arkadaşları harekâtı “Kemalizm Doktrini” üzerine oturtmak istiyorlardı. Kemalizm, kişisel hâkimiyetin yerine milli hâkimiyetin sağlanmasıydı. Aydemir’e göre, Türkiye’de şahıs ve şahıslar hâkimiyeti vardı. Atatürk’ün, Türkiye’nin kalkınması için şart koyduğu birlik ve beraberlik prensibinden uzaklaşmıştı. (İsen, 2010)

Ayrıca, halkın da intikamcı partiler aracılığı ile bir halk ihtilâline hazırlandığı düşüncesi harekete geçiş gerekçesi olarak kullanılmaktaydı. Kendilerini halkın dışında, halkın isteği doğrultusunda hareket ettiklerini belirtiyorlardı. Bunun için de geçici bir aydın demokrasiden yana olduklarını söylemekteydiler (Demir, 2006). Talat Aydemir'in ikinci darbe girişimine Yön dergisi ve Yeni İstanbul Gazetesi'nde destek vermektedir. Akbaba Dergisi'ni çıkaran Yusuf Ziya Ortaç da Aydemir'e destek veren yazılar yazmaktaydı. Talat Aydemir bu süreçte Harp Okulu öğrencilerinin desteğini de diri tutmuş ve hala üzerlerinde etkisi devam etmekteydi. Özellikle yeni mezun olmuş genç subaylar üzerinde etkisi fazlaydı. 21 Mayıs günü sabahın erken saatlerinde Aydemir ve ekibi ikinci kez harekete geçti. Bu girişime Tank Taburu ve Harp Okulu öğrencileri gereken desteği verirken diğer birlikler gereken desteği vermediler (Aydın ve Taşkın, 2015). Talat Aydemir Radyoemini ele geçirip ihtilâl bildirisini okuduysa da Yarbay Ali Elverdi'nin komutasındaki askerler radyoyu tekrar ele geçirdi ve Türk Ordusunun duruma hâkim olduğunu radyodan duyurdular (Neziroğlu, 2002). Demokrasiden yana tavır alan komuta heyeti Başbakan İsmet İnönü'nün direktifiyle gözaltına alındı, tutuklandı ve sıkıyönetim mahkemesine sevk edildiler. 15 Eylül 1963'te Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz, İlhan Baş, Cevat Kırcı ve Erol Dinçer hakkında ölüm cezası, 29 sanık hakkında ise müebbet hapis cezası verildi. Sadece Fethi Gürcan ve Talat Aydemir'in cezaları ifa edildi. Fethi Gürcan 27 Haziran 1964'te Talat Aydemir ise 5 Temmuz 1964'te idam edildi. (Aydın ve Taşkın, 2015) Yaşanan olaylar ise dönemin basınına şu şekilde yansdığı görülmektedir. 23 Mayıs 1963 tarihli Cumhuriyet Gazetesi "Ankara'daki İhtilâl Dün Sabah Bastırıldı" (Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1963, 1), Vatan Gazetesi "Bir İhtilâl Teşebbüsü Bastırıldı, İsmet İnönü Senatoda Olayları Anlattı, Talat Aydemir Yakalandı Sıkı Yönetim İlan Edildi" (Vatan Gazetesi, 23 Mayıs 1963, 1), Zafer Gazetesi "Asi Elebaşları Yakalandı" (Zafer Gazetesi, 23 Mayıs, 1961, 1), Hürriyet Gazetesi "Talat Aydemir ve Arkadaşlarından İhtilâl Teşebbüsü" (Hürriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1963, 1) manşetlerine yer verdikleri görülmektedir. 5 Temmuz 1964 tarihli sayılarında Cumhuriyet Gazetesi "Talat Aydemir'de İdam Edildi" (Cumhuriyet Gazetesi, 5 Temmuz 1964, 1), Son Haber Gazetesi ise "T. Aydemir De Asıldı" (Son Haber Gazetesi, 5 Temmuz, 1964, 1), başlıklarıyla Aydemir'in idamını haberleştirmişlerdir.

5-1971 Muhtırası ve Demokrasi

1970'lere gelindiğinde ülkede şiddet, terör ve kargaşa ortamının arttığı görülmektedir. Fakülte ve üniversitelerde sağ-sol çatışması ve kutuplaşma ortamı artmıştı. Ülkenin farklı noktalarında bankalar soyuluyor, bombalı eylemler yapılıyor, faili meçhul cinayetler işleniyor ve insanlar kaçırılıp alıkonulmaktaydı (Gökçen, 2020). 12 Mart 1971 Muhtırasına doğru toplumda pek çok farklı ideoloji savunulmaya başlarken siyasi gücün yaptırımları gitgide azalmıştır. Adalet Partisi'nin oylarının azalması, öğrenci hareketlerindeki artış ve silahlı eylemler, sendikalara karşı hazırlanan yasa tasarısına tepki olan 15-16 Haziran işçi eylemleri ile Türkiye bir çıkmaza doğru yol almıştır. Gruplar arası kutuplaşma, ekonomik sıkıntılar ve terör, ulusal değerleri tahrip ederek muhtıraya zemin hazırlamıştır.

21 Kasım 1970'te Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a ülkedeki durumdan ve kötü gidişattan bahseden bir mektup yazdı. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Sunay, kuvvet komutanı Muhsin Batur'u Çankaya Köşkü'ne çağırdı. Mektup da basına yansıdı. İlk tepki dönemin başbakanı Süleyman Demirel'den geldi. Süleyman Demirel, bu girişimi hiyerarşiye ve askeri teamüllere aykırı buldu. Basında ve toplumda bu durum tartışılmaya başlandı. Dönemin basınında özellikle gazetelerde kuvvet komutanı Muhsin Batur'un bu mektubu normal bir davranış gibi karşılanmıştır. Cumhuriyet gazetesi ve Milliyet gazetesi Batur'a destek verirken, Tercüman gazetesi muhalif olarak tavır takınsa da tam olarak karşı olduğunu da beyan etmemiştir. Hürriyet gazetesi yazarlarından Altuğ Kurtul ise bu mektubu nasıl ki işçi, köylü, esnaf görüşünü açıklıyor bu tür bir görüş açıklama olarak değerlendirmiştir (Neziroğlu, 2002, s.157).

Örgütlerin yönetimindeki öğrenci kitleleri muhtıra verilene kadar geçen süreç içerisinde yaptıkları eylemler şunlardır; "6 Ocak 1971 Ege Üniversitesi'ne ait matbaa binasına bomba atılır. 17 Ocak 1971 Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'na bomba atılır. Ayrıca Edirnekapı'daki Vatan Öğrenci Yurdu'nda patlama olur. 18 Ocak 1971 Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki bir amfiye bomba atılır. 19 Ocak 1971 Özel Yükseliş Koleji'ne dinamit atılır. 25 Ocak 1971 Çapa Yüksek Öğretmen Okulu bahçesine bomba atılır. SBF öğrenci yurdunda öğrenciler polisle çatışır. 29 Ocak 1971 Orman Fakültesi öğrenci yurduna dinamit atılır. 19 Şubat 1971 Hukuk Fakültesi binasında patlama olur. Ayrıca Hacettepe Üniversitesi'nde bombalı çatışmalar yaşanır. 20 Şubat 1971 ODTÜ öğrencileri Eskişehir yolunu trafiğe kapatır. 22 Şubat 1971 Ankara'daki Niğde Talebe Yurdu'na bomba atılır. 3 Mart 1971 Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu'na dinamit atılır. 5 Mart 1971 güvenlik güçlerince ODTÜ'de arama yapılmak istenmesi üzerine öğrenciler polisle çatışır. 2 öğrenci ölür. 6 Mart 1971 Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi'ne dinamit atılır" (Aydemir, 2014, s.49). 4 Mart 1971 tarihinde ise Deniz Gezmiş ve etrafındakiler dört ABD askerini kaçırdı. Bu durum ülkede büyük bir ses getirdi. 5 Mart'ta ise ODTÜ'de öğrenciler ile polis arasında çatışma çıktı. Bu olaylarda ODTÜ'de 3 ölü, 26 yaralı ve 200 tutuklama ile sonuçlandı. Bu olaylar ve kamuoyu baskısı sonucu ABD askerleri serbest bırakıldı (Birand, DüNDAR ve Çaplı, 1994, s.32). Ama ülkenin içindeki bu kaotik ortam ve terör olayları 12 Mart muhtırasına giden süreci hızlandırdı.

12 Mart öncesi bu kargaşa ortamında bir grup askeri cunta 9 Mart 1971'de harekete geçmiş ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ve Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'i kendilerine önder belirlemişlerdir. Eğer bu girişim başarılı olsaydı Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler cumhurbaşkanı, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ise başbakan olacaktı. Lakin bu girişim dönemim Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, girişim zamansız diyerek engellemiştir. (William, 1994) Cuntacı bu gelişmeler üzerine Orgeneral Memduh Tağmaç duruma müdahil oldu. Darbe sonrası kenara gelmesi istenileceği yönündeki söylentiler üzerine Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürleri ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'u ikna etti ve onları da yanına çekti. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç 10 Mart 1971'de "Genişletilmiş Komuta Konseyi"ni topladı. Bu

hareketlilikten hükümet şüphelendi. Başbakan Süleyman Demirel Mit Müsteşarına ve Cumhurbaşkanına bu hareketliliği sorsa da geçiştirici cevaplar aldı. Oysa cumhurbaşkanının durumdan haberi vardı. Mit Müsteşarı Korgeneral Fuat Doğu durumu cumhurbaşkanına iletmişti. 9 Mart cuntasının sol bir girişim olması kuvvet komutanlarını ve Genelkurmay başkanını endişelendirdi. 9 Mart cuntası yerine ayrı bir harekât tarzı belirlenmesi gerektiği kararı alındı. İstanbul 1.Ordu Komutanı Orgeneral Faik Türün ve Ankara Merkez Komutanı Tuğgeneral Tevfik Türün'de sol girişim karşısında Orgeneral Memduh Tağmaç'ın yanında yer aldılar. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanı'nın planı devreye girdi ve 12 Mart 1971'de "Milli Birlik Hükümeti'ni" istifaya çağıran bir bildiri hazırladılar ve bu bildiri cumhurbaşkanına ilettiler. 12 Mart tarihindeki bu hareketlilikte başbakan Süleyman Demirel'i tedirgin etti. Cumhurbaşkanına ulaşmak istese de aramalarına yanıt alamadı. 12 Mart 1971'de Tümgeneral Musa Öğün, Hava Alay Kemal Tunusluoğlu ve Deniz Albay Fuat Uğur TRT'nin Ankara Radyosu'na giderek saat 13:00 haberlerinde bildiri okuttular. Bildiri büyük bir yankı uyandırdı ve hükümetin istifası isteniyor yönünde yorumlandı. Mit Müsteşarı Korgeneral Fuat Doğu cumhurbaşkanının yanından başbakan Süleyman Demirel'i arayarak cumhurbaşkanının hükümetin istifasını istediğini bildirdi. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay bildiri ordu görevini yaptı diyerek yorumlarken, CHP lideri İsmet İnönü ise hükümetin istifasını "demokratik" bir hareket olarak yorumlamıştır (Aydın ve Taşkın, 2015).

Muhtıraya göre meclis ve hükümet üzerlerine düşen görevi yerine getirememekteydi. Ülkede anarşi, kargaşa, kardeş kavgası ve huzursuzluk almış başını gitmişti. Çözümün adresi olan meclis, parlamento ve hükümet dirayetsiz kalmıştı. Hükümet ülkenin ve cumhuriyetin geleceğini tehlikeye atmış, anayasayı uygulayamamıştı. Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime ele alacak bu kaos ve kargaşa ortamını mecliste ideoloji ve partiler üstü bir konsensüs ile çözecek ve yönetecekti. 27 Mayıs'ın aksine ordu ülkeyi ele geçirmedi. Meclis ve partiler kapatılmadı. Bürokrasiden herhangi bir tutuklama veya yargılama olmadı. Fakat bu muhtıra bir bakıma iç hesaplaşmadır. Bu muhtıra Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içinde yer alan sol ve marksist yapının temizlenmesinde önemli rol oynamıştır (Dursun, 2003). 12 Mart 1971 askeri muhtırası en üst seviyedeki komutanların, radikal bir darbenin önüne geçmek için yaptıkları bir son dakika harekâtı olarak da nitelendirilmektedir (Özbudun, 2003, s.38). Ayrıca bu muhtıra yayınlanırken temel alınan hukuki dayanak ise, Askeri darbelere dayanak olduğu öne sürülen Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesidir. "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır" (TSK İç Hizmet Kanunu, Madde 35). Bu madde daha sonra 2013 yılında darbelere zemin hazırladığı gerekçesiyle değiştirilmiştir.

Demirel hükümetinin istifası sonrası ordunun isteği üzerine bir teknokratlar hükümeti kuruldu ve bu hükümet güvenoyu aldı (Harris, 2011, s.206). Bu hükümeti Nihat Erim 26 Mart 1971'de on dört teknokrat ve sekiz siyasetçiyle partiler üstü yeni bir hükümet kurmuştu. Kabinenin beş üyesi AP'li, 3 üyesi CHP'li, 1'i Milli Birlik Grubu 14'ü ise parlamento dışından seçilmiş üyelerdi. Reform kabinesi olarak adlandırılan bu kabinede Sadi Koçuş ve Atilla Karaosmanoğlu'nun yanı sıra İsmail Arar, Ferit Melen, Hamdi Ömeroğlu, Osman Olcay, Sait

Naci Ergin, Şinasi Orel, Ayhan Çilingiroğlu ve Türkan Akyol gibi kimi isimler bakan olarak görev aldılar (Baran 2013, s.184).

12 Mart 1971 muhtırasının bir gün sonrası Milliyet gazetesi “Muhtıra ve Gerçekler” manşetiyle çıkarken haberin devamında “Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının imzasını taşıyan muhtıra açık bir ultiमतodur. Bazı Koşullar yerine getirilmediği takdirde silahlı kuvvetler idareyi ele alacaktır.” (Milliyet Gazetesi, 13 Mart 1971, 1) şeklinde manşetten vermiştir. Hürriyet Gazetesi ise “Ordu Ültimatı Verdi Güçlü Kabine Kurulmazsa Ordu İdareye El Koyacak” (Hürriyet Gazetesi, 13 Mart 1971, 1) manşetine yer verdi. Cumhuriyet Gazetesi ise “Komutanların Ültimatı Üzerine Demirel Hükümeti İstifa Etti” (Cumhuriyet Gazetesi, 13 Mart 1971, 1) manşeti ile muhtıra haberine yer vermiştir. Darbe sonrası basın açısından sürece baktığımızda ise 27 Mayıs’ın aksine bu kez pek çok tutuklamalarla basın karşı karşıya kalmıştır. Yayın toplatma ve kapatma cezaları basına verildiği görülmektedir. Muhtırayı veren grubun muhalif seslere tahammülü olmadığı için olumsuz muhalif sesleri susturmayı amaçladığı görülmüştür. (Güngör, 2002) Bu dönemde Akşam ve Cumhuriyet Gazeteleri başta muhtırayı destekleyen yazılar kaleme almışlardır. Artan baskı ortamı sonucu bunda kez eleştirel bir tavır takınmışlardır. Bunun üzerine bu iki gazete kapatılmıştır (Gölcü, 2015). Cumhuriyet ve Akşam Gazeteleri başlangıçta onar gün kapatılmış ve bu yeni dönemde özellikle solcu basının üzerindeki baskının giderek artmaya başladığı görülmüştür (Ahmad, 1996, s.284). Birçok gazeteci farklı sebeplerle gözaltına alınmış, tutuklanmış, haklarındaki davaların düşmesi ve gözaltı nedenlerinin kalkması sonrası serbest bırakılmışlar ve özgürlüklerine kavuşmuşlardır (Gölcü, 2015). Genel olarak baktığımızda 12 Mart 1971 muhtırası da demokrasi tarihimizde önemli eksikliklerden veya demokrasiye müdahalelerden biri olarak tarihteki yerini almıştır.

6- 12 Eylül 1980 Darbesi’ne Giden Süreç

12 Mart 1971 muhtırası sonrası hem ordu hem devlet başkanlığı hem de partilerde büyük değişimler yaşandı. Nihat Erim hükümetine CHP’nin genel sekreteri Bülent Ecevit bakan verilmesine karşı çıktı. Bu yüzden İsmet İnönü ile arası açıldı ve Ecevit görevinden istifa etti. Ama Ecevit taraftarı grup güvenoyu alınca bu kez İsmet İnönü genel başkanlıktan istifa etti ve yerine Bülent Ecevit geçti. Ecevit, Nihat Erim kabinesinden CHP’li bakanları da çekince İsmet İnönü CHP’den de istifa etti ve daha sonra senatör olarak seçildi. AP’de ise Süleyman Demirel konumunu daha da güçlü hale getirdiği görülmektedir.

1973 yılına gelindiğinde ise Cevdet Sunay’ın görev süresi dolmuş ve cumhurbaşkanlığına Genelkurmay başkanı Faruk Gürler’i önermişti (Zürcher, 1999, s.379). Ordu cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Gürler’in aday olup seçilmesini isterken AP ise emekli Hava Orgeneral Tekin Arıburun’nu cumhurbaşkanlığına önermekteydi. DP ise genel başkanları Ferruh Bozbeyleli’nin seçilmesini önermekteydiler. Yüksek Komuta Konseyi Orgeneral Gürler’in seçilmesini yönelik isteklerini 21 Şubat 1973 tarihinde bir bildiri ile bildirdiler. Bu sırada ordu parti genel başkanları ile görüşmek istediler ama bu isteğe Ecevit

olumlu cevap verirken Demirel bu isteği reddetti. Bu durumun basında şu şekilde yer aldığı görülmektedir. 22 Şubat 1973 tarihli Milliyet gazetesine baktığımızda “Demirel: AP Yalnız Millete Hesap Verir” ve “Komutanlar Kışkırtıcı hareketlerin bitmesini istiyor.” (Milliyet Gazetesi, 22 Şubat 1973, 1) şeklinde yer alırken Cumhuriyet gazetesinde ise “Yüksek Komuta Heyeti Görüşlerini Açıkladı” (Cumhuriyet Gazetesi 22 Şubat 1973, 1) şeklinde haberleştirilmiştir. Ancak oylamalarda Tekin Arıburun önde olmasına rağmen gerekli seçilme çoğunluğunu elde edemedi. Akabinde Tekin Arıburun ve Faruk Gürler adaylıktan çekildiler. 28 Mart 1973'te Cevdet Sunay cumhurbaşkanlığı görevinden ayrıldı. Yerine Cumhuriyet Senatosu başkanı Tekin Arıburun vekâleten bir süre baktı. Partiler, cumhurbaşkanlığına genelkurmay başkanının kendiliğinden geçmesinin gelenek haline gelmesinin sivil – politik yönetime zarar vereceği hususunda birleştiler. Hem Gürler'in cumhurbaşkanı olması hem de Sunay'ın görev süresinin uzatılması yönündeki önerileri reddedilen silahlı kuvvetler bu durum karşısında cumhurbaşkanlığı seçimini dikkatli bir şekilde takip etmiştir (Ahmad, 1999). Süleyman Demirel ise Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu Başkanı Fahri Korutürk'ü cumhurbaşkanlığı için teklif etti. 27 Mayıs Darbesi'ne katılmadığı için Ecevit, Feyzioğlu ve Demirel Korutürk ismi üzerinde uzlaştılar ve Fahri Korutürk 6 Nisan 1973'te ülkemizin altıncı cumhurbaşkanı olarak seçildi (Baran, 2013, s.186).

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra yine 1973 yılının sonbaharına gelindiğinde genel seçimler gerçekleşti. Bu seçimlere CHP, Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Demokrat Parti, Milliyetçi Hareket Partisi öne çıkmaktaydı. Seçimlerde CHP 185, AP 148, MSP 49, DP 45, Cumhuriyetçi Güven Partisi 13, MHP 3, Türkiye Birlik Partisi 1 milletvekili çıkarmaya hak kazandı. 1973 genel seçimleri ise gazetelere şu şekilde yansıdığı görülmektedir. Milliyet Gazetesi seçimin bir gün sonrası 15 Ekim 1973 tarihli sayısında “Katılma Oranı Yüksek” ve “AP-CHP Çekişiyor” (Milliyet Gazetesi, 15 Ekim 1973, 1) manşetlerini atarken, Hürriyet Gazetesi ise “DP ile MSP, AP'nin oylarını bölünce CHP Sürpriz Yaptı” (Hürriyet Gazetesi, 15 Ekim 1973, 1) manşetine yer vermiştir. CHP birinci parti çıkmasına rağmen gerekli iktidar için yeterli sayıya ulaşamamıştı. Anayasanın hükümet kurmak için öngördüğü yeterli çoğunluğu sağlayabilmek amacıyla Ecevit mevcut partilerle uzun bir diyalog sürecine başlamıştır. Kamuoyunun ve özellikle iş çevrelerinin beklentisi, istikrarlı bir yönetim oluşturacağı düşüncesiyle, AP – CHP koalisyonu kurulması yönündedir. Ancak, Demirel'in hükümette yer almak istemeyerek muhalefette kalmayı tercih etmesi ve DP'nin CHP ile koalisyona yanaşmaması MSP'yi beklenmedik bir biçimde kilit parti haline getirmiştir (Ahmad, 1994, s.159). 6 Kasım 1973'te Erbakan teklifi reddedince ve gerekli koalisyon bir türlü sağlanamayınca Cumhurbaşkanı Korutürk, Naim Talu'yu hükümet kurmakla görevlendirdi. Kamuoyu ve partilerden 12 Martı hatırlatıyor gerekçesiyle bu isme karşı çıkılınca Naim Talu, hükümet kurmaktan geri çekildi. Hükümet kurma bunalımı Ecevit'in bir kez daha kabineyi kurma görevini üstlenerek Erbakan'la uzlaşması neticesinde sona ermiştir. CHP'den 17, MSP'den 6 bakanın yer aldığı CHP – MSP koalisyon hükümeti 25 Ocak 1974'te kuruldu, 1 Şubat'ta hükümet programı okuyarak 7 Şubat 1974 tarihinde güvenoyu almıştır (Bahçıvan, 2005). Koalisyon 1974 Eylül'ünde Bülent Ecevit istifa edinceye kadar sürdü. Genel Af Kanunu,

Haşhaş ekimi ve Kıbrıs meseleleri koalisyonun sona ermesinde etkili olan faktörler arasında yer almaktadır. Hükümet kurma görevi Demirel'e verildi ise başarılı olunamadı. Araya bir daha Ecevit hükümeti teklif edildi ama bunda kez yine teklif reddedildi. Korutürk bunun üzerine hükümet kurma görevi Kasım 1974'te Kontenjan Senatörü Prof. Dr. Sadi Irmak'a verdi. GP dışındaki partilerin bakan vermediği Sadi Irmak'ın başbakanlığındaki 38. Hükümetin uzun soluklu olamayacağı kendisine verilen güvenoyunun düşük olması ile ortaya konuldu. Bu hükümet dört buçuk ay sonra istifa etti. Akabinde Demirel önderliğinde AP-MSP-CGP-MHP koalisyonu kuruldu. Ekim 1975'te senato seçimleri yapıldı. Seçimde CHP ve AP oylarını artırırken MSP VE CGP oy kaybetti. MHP ise durumunu korudu. 5 Haziran 1977'de yapılan Senato üçte bir yenileme ve milletvekilliği genel seçimleri sonucunda ise CHP 213 milletvekilliği, AP 189 milletvekilliği ve MHP 16 milletvekilliği kazandı. MSP ancak 24 milletvekili meclise sokabildi. CGP ise 3 milletvekili ile temsil hakkı kazandı. DP ise 48 vekilden 1 vekille temsile düştü. Ecevit bu seçim sonuçlarına göre azınlık hükümeti kurmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. AP-MSP-MHP hükümeti yapılan görüşmeler sonucu kuruldu. 1977 yılı içinde bir taraftan seçim sonuçları ve bu sonuçlara bağlı hükümet kurma girişimleri yaşanırken Türkiye ölümlerle sonuçlanan işçi eylemleri ile karşı karşıya da kaldı. Bu koşullar içinde yapılan 11 Aralık yerel seçimlerinin ertesinde Demirel Hükümeti bir gensoru ile devrildi. Hükümet, Ecevit tarafından 1978 yılında kuruldu (Baran, 2013, s.189).

1971 muhtırasından sonra sıkıyönetim ilanı ile birlikte var olan grev ve öğrenci eylemlerini bıçak keser gibi durdurmuştur. 1973 yılına doğru genelleşen seçim havasıyla birlikte ortam yumuşamış ve tekrar gösteriler gerçekleşmeye başlamıştır. Sonraki yıllarda işçilerin gösterileri git gide artmaya başladığı görülmektedir. Toplantı, gösteri ve mitingler artmış, Devlet güvenlik mahkemesine karşı gösteriler yapılmaya başlanmış, demokratik, hak ve özgürlük talepleri seslendirilmeye başlanmıştır. Bu süreçte 1976 senesinde Türk-İş'in İzmir mitinginde on binlerce kişinin katıldığı grev ilk büyük grevdir. Greve katılanlar hükümetten kısır tartışmaların sona ermesini, yerli savaş sanayinin kurulmasını, petrol ve madenlerin millileştirilmesini talep etmişlerdir. 1 Mayıs 1977'de, Taksim meydanında sonu ölümlerle biten DİSK tarafından düzenlenen bir miting yapılmıştır. Bütün sol grupların katılımıyla "faşizme karşı" adı altında yapılan bu mitingde çıkan olaylar ve izdiham sonucu yaklaşık 40 kişi ölmüştür (Erdoğan, 2003, s.121). Ekonomik istikrarsızlıktan dolayı ülkede grevler ve gösteriler artmış, bu durum da toplumu sosyal, ekonomik ve siyasal anlamda etkilemiştir (Akyol, 1980, s.79).

Ekim ayında TÜRK-İş'in ülkede yaşananlarla ilgili sert bir muhtırası gelmiştir. TÜRK-İş 5 Ekim'de başta Cumhurbaşkanı ve Başbakan Süleyman Demirel olmak üzere, tüm siyasi parti liderlerine, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi başkanlarına bir muhtıra sunmuştur. Muhtırada; Anayasal rejime sahip çıkılması, komünizmle, faşizmle ve her türlü emperyalizmle etkin ve kesin bir mücadeleye girişilmesi, yasadışı eylemlere son verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin iyi ve etkili bir biçimde çalıştırılması istenmiş, asayişsizliğin ulusu tedirgin ettiği vurgulandıktan sonra 41 adet yasa teklifi sunulmuştur. 1978 yılında ise DİSK, İstanbul Üniversitesi'nden çıkan öğrencilerin öldürülmesi ve yaralanmasını protesto

etmek üzere “Faşizme İhtar Eylemini” gerçekleştirmiş, eyleme 600.000’i aşkın kişi katılmıştır. 1979 Mayıs ayına girilirken 1 Mayıs’ı kutlama yasağına, sokağa çıkma yasağı da eklenmiştir. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı’nın sokağa çıkma yasağına rağmen DİSK Genel Başkanı 1 Mayıs günü Taksim’de toplanacaklarını açıklamış, yasağı uymayıp sokağa çıkan yaklaşık 1000 kişi gözaltına alınmış, Temmuz 1980’de ise DİSK eski genel başkanı Kemal Türkler öldürülmüştür (Baran, 2013, s.189).

Bu dönemde kurulan koalisyonlar ülkenin temel problemlerine yönelememiş, kısa süreli hükümetler ile istikrar sağlanamamış hem içte hem de dışta gerekli önlemler alınamamış ve gerekli adımlar atılamamıştır. Bunların doğal bir sonucu olarak da sağcı-solcu çatışmaları, vekillere, savcılara ve hâkimlere yönelik saldırıların artmaları Konya ve Çorum olaylarının gerçekleşmesi ülkede kaosu artırmıştır (Akbayır, 2013). Günlük ortalama ölen kişi sayısı 30 ‘a kadar çıkmış ülke evlatlarını siyasi teröre kurban vermiştir. Giderek anarşi tırmandı, çözülemeyen ekonomik kriz durumu milleti haylice etkiledi. Erzurum Atatürk Üniversitesi doçentlerinden Orhan Yavuz öldürülmesi ile başlayan öğretim üyelerine yönelik saldırılar sonucunda 1979 yılında Çukurova Üniversitesi Rektör Yardımcısı Fikret Ünsal, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Ümit Doğanay, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Cavit Orhan Tütengil yaşamdan koparılmıştır. 1979-1980 arasında işlenen siyasal amaçlı cinayetler sonucunda yaklaşık 3000 kişi yaşamını yitirmiştir. (Baran, 2013) 1980 yılı itibariyle ülkenin en önemli sorunlarının başında şiddet olayları ve buna bağlı meydana gelen ölümler olduğu muhakkaktı. İngiliz Büyükelçiliği de Londra’ya gönderdiği raporlarda bu duruma değinmiş ve 1980 yılının Nisan ayı itibariyle yaklaşık 238 ölümün meydana geldiğini ve bu rakamın geçen aya nazaran yüzde yirmi fazla olduğunu belirtmiştir. Büyükelçilik ayrıca kendi değerlendirmesinde, Mayıs ayında bu oranın artacağı yönünde de tahminde bulunmuştur. Ülkede terör olaylarını önlemek için sıkıyönetim kanunları çıkarılıyordu (Çoşkun, 2016, s.532).

Böyle bir ortamda Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Aralık 1979’da hükümete karşı uyarı mektubu yayınladı. Genelkurmay başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Esin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülent Ulusu, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e ülkenin kötü gidişatıyla ilgili uyarı mektubu verdiler (Neziroğlu, 2002). Bu durum dönemin basını tarafından şu şekilde ele alınmıştır: Hürriyet Gazetesi “Ordu Uyarı Mektubu Verdi” (Hürriyet Gazetesi, 2 Ocak 1980, 1), Milliyet Gazetesi ise “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görüşü” haberi adı altında mektuba yer verirken, ayrıca “Ordu Partileri Milli Birlik için Göreve Çağırıldı” (Milliyet Gazetesi, 3 Ocak 1980, 1) başlığını kullanmıştır. 2 Ocak 1980 tarihli sayısında Tercüman Gazetesi ise “Evren ve Komutanlar Korutürk’e Yazılı Metin Sundu” (Tercüman Gazetesi, 2 Ocak 1980, 1) manşetiyle mektubu haberleştiği görülmektedir. 3 Ocak 1980 tarihli sayısında ise Tercüman Gazetesi “Ordu Partileri Son Defa Uyardı” (Tercüman Gazetesi, 3 Ocak 1980, 1) manşetine yer vermiştir.

Olayların artması, ordunun ülke yönetimine el koyacağı yönündeki söylentileri de artırıyordu. İngiliz Büyükelçiliği Londra'ya gönderdiği raporda Demirel'in bu söylentilere karşı yaptığı açıklamayı belirtmiştir. Buna göre Demirel 'içeride ya da dışarıda kim bir askeri müdahaleden bahsediyorsa Türkiye'nin arkadaşı olamaz' diye belirtmiştir. Ayrıca bütün devlet kurumlarının demokrasiye bağlı olduğunu ve demokrasinin dışında herhangi bir çözüm yolu aranmayacağını vurgulamıştır (Çoşkun, 2016). 1980 yılı ile beraber ülkede meydana gelen olayların dış güçlerle bağlantılı olduğu ile ilgili iddialar meydana gelmekteydi. Özellikle, aşırı uçtaki sol grupların eylemlerinin arkasında Sovyet etkisinin olduğu düşünülmekteydi.

1980 yazına geldiğimizde ise cumhurbaşkanı seçimi krizi vardı. Cumhurbaşkanı aylarca seçilememişti. Cumhurbaşkanı seçimi 6 ay 112 oturum sürmüştü. Daha önce 11 Temmuz olarak belirlenen darbe ertelenmiş ordu 26 Ağustos'ta tüm hazırlıklarını yapmış ve teyakkuza geçmişti. Darbe emri kuryeler aracılığıyla ülke genelindeki birliklere ulaştırılmış ve tarih olarak da 5 Eylül 1980'den sonra her gün olabilir denilmişti. Bu hareketlenmenin kılıfı ise NATO'nun planlı Anvil Express tatbikatının ardına gizlenmeye çalışılmıştır. 9 Eylül 1980 günü harekâtın yapılacağı tarih ve saat birliklere 12 Eylül 1980 saat 4:00 olarak emirle bildirildi. Siyasette ise hükümet zor durumdaydı Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen bakanlıktan gensoru ile düşürülmüştü. MSP'de 6 Eylül günü İsrail meclisinde Kudüs'ün başkent olarak ilan edilmesini protesto için Konya'da bir "Kudüs Mitingi" düzenlendi. Bu büyük mitingde istiklâl marşı söylenirken yuh çekerek eylem yapmaları, "dinsiz devlet, yıkılacak elbet", "Şeriat hakkımız söke söke alırız" "Ya şeriat ya ölüm" gibi sloganlar atılması ortamı iyice gerdi. Konya Belediye Başkanı ve Necmettin Erbakan ve MSP yönetimini de rahatsız etti. Bu durum darbe yanlıların eline büyük bir koz oldu. Bu durumu 12 Eylül sonrası Genelkurmay İkinci başkanı Orgeneral Haydar Saltık "Konya mitingi 12 Eylül'e gelinmesinde bardağı taşıran son damla olmuştur" şeklinde açıklamıştır. Nihayet 12 Eylül gece saat birde önemli yerlerin telefon hatları ve iletişimi kesildi. 12 Eylül 1980 günü sabaha karşı 4:00'da ise harekât başladı. Ordu kritik yerleri ele geçirdi, siyasetçilerin çoğu enterne edildi. Parlamento ve hükümet feshedildi. Demirel, Ecevit ve Erbakan enterne edildi. Her türlü siyasal, toplumsal ve kültürel faaliyet yasaklandı. Müdahalenin meşruiyeti ise yine TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. Maddesi gösterildi. Darbe planının ismi ise "Bayrak Harekât Planı" olarak adlandırılmıştır. Darbenin önde gelen isimleri tam bir tarih belirtmeseler de çok partili hayata döneceğini taahhüt ettiler. 14 Eylül'de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, resmen devlet başkanı ilan edildi. Darbenin liderliğini Milli Güvenlik Konseyi (MGK) üstlendi. MGK Başkanı ve devlet başkanı Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Esin, Hava Kuvvetleri Komutanı Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dan oluşmaktaydı (Aydın ve Taşkın 2015). 12 Eylül 1980 darbesi ile demokrasiyi demokrasi düşmanlarından korumak için bir kez daha emir komuta sistemi içinde demokrasi rafa kaldırıldı.

Dönemin basına baktığımızda ise darbenin şu şekilde ele alındığı görülmektedir. Hürriyet Gazetesi 12 Eylül 1980 günü manşetinde "Ordu Yönetime El Koydu" (Hürriyet Gazetesi, 12 Eylül 1980, 1) Cumhuriyet Gazetesi "Ordu Yönetime El Koydu" (Cumhuriyet

Gazetesi, 12 Eylül 1980, 1), Milliyet Gazetesi "Yönetim Orduda" (Milliyet Gazetesi, 12 Eylül 1980, 1), Tercüman Gazetesi" Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu" (Tercüman Gazetesi, 12 Eylül 1980, 1) manşetlerine yer verdiği görülmektedir. Dönemin basını darbeye doğal bir olay gibi bakmıştır. Bunun nedeni ise toplumun demokrasiye olan inancının sarsılması ve ülke genelinde terör olaylarının baş göstermeye başlamasıdır (Kongar, 1987, s.165).

Sonuç

Tarihe baktığımızda demokrasi kavramı ilkçağa kadar dayansa da farklı dönemler de farklı şekillerde algılanmıştır. Zaman zaman demokrasi kavramı ve demokratik kavramlar ön plana çıkarken insanlar özgürlüklerinin peşinde koşmuştur. Tarihimize baktığımız da ise demokrasinin uzun ve meşakkatli bir yoldan geçtiği, inişli çıkışlı bir yol izlediği görülmektedir. Türk tarihinde Osmanlı'nın son döneminden itibaren demokratikleşmeye geçiş çalışmaları tatbik edilmiştir. Bu dönemde demokrasi adına meclis, anayasa, parlamento, seçim kavramları tarihimizde demokrasi adına yavaş yavaş uygulamada yer almıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra çok partili yaşama geçiş denenmiş olsa da bu dönem II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar tek parti dönemi şeklinde devam etmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Bloku'nun savaşı kazanması ve Türkiye'nin de Batı Bloku'na yakınlaşması ile birlikte demokrasi adına demokrasinin işlemesine yönelik çok partili yaşama geçiş sağlanmıştır. Bu geçiş beraberinde farklı siyasi görüşlerin meclise yansması açısından bir çeşitlilik ve çok seslilik sağladı. Ne kadar bu çeşitlilik sağlansa da demokrasiyi hazmedemeyen bir görüşte maalesef ülkemizde her zaman yer almış ve zaman zaman da demokrasinin sekteye uğramasında başat rol oynamıştır. İki darbe arasında ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık beraberinde ekonomik, toplumsal ve sosyolojik yönden ülkemizi, vatandaşlarımızı etkilemiştir. Bu etki maalesef olumsuz yönde kargaşa, kavga ve kaos ortamını oluşturmuş, bu ortam da demokrasi tarihimizde darbe ve muhtıraların gerçekleşmelerine zemin hazırlamıştır. 1960 Darbesi sonrası parti sayısında ve hükümette koalisyon olarak çok seslilik artsa da koalisyon hükümetleri kısa süreli devam ettiği ve baştaki koalisyon kurulurken görülen uzlaşmacı tavırların uygulamalarda uzun soluklu olmadığı görülmektedir. Siyasetin yanında toplumda yer alan sivil toplum kuruluşları ve sendikalar da bu dönemde çok fazla ideoloji ve siyasi görüşlerin temsilcisi olmuş ve ülkedeki kaos, kargaşa ortamının artmasında etkili olan unsurlar arasında yer almıştır. Ülkemizde bu iki darbe arası süreçte var olan terör, kaos ve kargaşa ortamını önlemek ülkeye huzura kavuşturmak adına da ordu darbe, muhtıra ve uyarı mektupları ile ordunun kendi söylemi ile demokrasiyi yaşatmak adına müdahaleler de bulunmuştur. Tüm bu süreçler ülkemizde demokrasi kültürünün oluşmasında ve demokrasi bilincinin ülkemize yerleşmesinde önemli dönüm noktaları olarak yer almıştır. Günümüzde ise bu yaşanan tecrübelerinde ışığında demokrasi kavramı iniş çıkışlar yaşasa da gelişerek, olgunlaşarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Kaynakça

- Ahmad F.(1996). *Demokrasi sürecinde Türkiye*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Ahmad F. (1999). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akbayır A. (2013). *Türkiye'de demokratikleşme sürecinde 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ve Kırşehir basını*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Akşam Gazetesi, 8 Ocak 1946.
- Akşam Gazetesi, 15 Mayıs 1950.
- Akyol T. (1980). *Geçiş ekonomisi Türk ekonomisinin dışa bağımlılığı*. Ankara: Başak Yayınları.
- Aydemir S. S. (2014). 12 Mart 1971 askeri muhtırasına giden süreçte üniversite olayları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 43-51.
- Aydın S. ve Taşkın Y. (2015). *1960'tan günümüze Türkiye tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bahçıvan F. (2005). *27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalelerinin Türk politik hayatına etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale .
- Baran T.A. (2013). *Darbeler dönemi ve demokrasiyi yaşatma çabaları I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Başgil A. F. (1967). *27 Mayıs ihtilâli ve sebepleri*. İstanbul: Çeltüt Matbası.
- Birand M. A., DüNDAR C. ve ÇAPLI B. (1994). *12 Mart ihtilalin pençesinde demokrasi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Biol S. (2012). 1961 Anayasası'nda ifade özgürlüğü. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı:43, 39-54.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, *Hürriyet partisi*, İstanbul, Cilt:2, Baskı:3, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 1.10.4. (1961).
- Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1946.
- Cumhuriyet Gazetesi, 28 Mayıs 1960.
- Cumhuriyet Gazetesi, 23 Şubat 1962.
- Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1963.
- Cumhuriyet Gazetesi, 5 Temmuz 1964.
- Cumhuriyet Gazetesi, 13 Mart 1971.
- Cumhuriyet Gazetesi, 22 Şubat 1973.
- Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1980.
- Çavdar T. (1983). *Demokrat parti*. İstanbul: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi İletişim Yayınları.
- Çelik R. S. *Yassıada ve öncesi*. Ankara: Çam Matbaası.
- Çoşkun Y. (2016). İngiliz belgelerinde 12 Eylül süreci. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 2016.
- Demir Ş. (2013). *Türkiye'de demokrasi ve parlamento tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.
- Demir Y. (2006). Albay Talat Aydemir'in darbe girişimleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 155-171.

- Doğan O. K. (2011). Yasa yapımında bir alternatif: çift meclis sistemi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı, 94, 375-392.
- Dursun D. (2000). *Ertesi gün: demokrasi krizlerinde basın ve aydınlar*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Dursun D. (2003). *12 Mart darbesi hatıralar gözlemler düşünceler*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Er A. (2007). *Hatıralarım ve hayatım*. İstanbul: Pamuk Yayıncılık.
- Erdoğan M. (2003). *Türkiye'de anayasalar ve siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Erdoğan T. (2007). Demokrasi sürecinde Türkiye: 27 mayıs'tan 12 mart'a. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 91-115.
- Eroğul C. (1977). *Türk anayasa düzeninde cumhuriyet senatosu'nun Yeri*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Eroğul C. (1992). *Geçiş sürecinde Türkiye*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Gökçen S. (2020). İki darbe arası Türk demokrasisi (1961-1980). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 67, s.241-264
- Gölcü A. (2015). Türkiye'de demokrasi kültürü ve medya köşe yazılarında demokrasi söylemi. Konya: Literatürk Media.
- Gözler K. (2004). *Anayasa hukukuna giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Güneş İ. (2002). *Türkiye'de demokrasi ve parlamento tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güngör N. (2010). *Basın özgürlüğü açısından kurumsallaşma çabaları: serbesti ve kısıtlamalar, cumhuriyet döneminde iletişim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürsoy N. (2014). *27 Mayıs darbesi ve bizler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Harris G. S. (2011). Military coups and Turkish democracy 1960-1980. *Turkish Studies*, <https://doi.org/10.1080/14683849.2011.573181>.
- Hürriyet Gazetesi, 28 Mayıs 1960.
- Hürriyet Gazetesi, 23 Şubat 1962.
- Hürriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1963.
- Hürriyet Gazetesi, 13 Mart 1971.
- Hürriyet Gazetesi, 15 Ekim 1973
- Hürriyet Gazetesi, 2 Ocak 1980.
- Hürriyet Gazetesi, 12 Eylül 1980.
- İsen C. K. (2010). *22 Şubat-21 Mayıs: geliyorum diyen İhtilal*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kabacalı A. (1999). *Türk basınında demokrasi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karpat K. H. (2017). *Türk demokrasi tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koçuş S. (1977). *Atatürk' ten 12 Mart'a (anılar)*. İstanbul: Tomurcuk Matbaası.
- Kongar E. (1987). *12 Eylül ve sonrası*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kuzu B. (1992). Demokrasi resmi ideoloji- sivil toplum. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47(1), 335-369.
- Lewis B. (1996). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Milliyet Gazetesi, 14 Ocak 1959.

Milliyet Gazetesi, 28 Mayıs 1960.

Milliyet Gazetesi, 11 Temmuz 1961.

Milliyet Gazetesi, 13 Mart 1971.

Milliyet Gazetesi, 22 Şubat 1973.

Milliyet Gazetesi, 15 Ekim 1973.

Milliyet Gazetesi, 3 Ocak 1980.

Milliyet Gazetesi, 12 Eylül 1980.

Neziroğlu İ. (2002). *Türkiye'de demokrasinin gelişmesinde etkin bir araç olarak yazılı basının rolü: cumhuriyet, hürriyet, milliyet ve tercüman gazetelerinin 1950-1980 yılları arasındaki askeri müdahalelere yaklaşımı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Oğuzhan M. (2019). *demokrasi teorisi ve Türkiye'de demokrasiye geçiş süreci*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Örtülü E. (1979). *Üç ihtilalin hikayesi*. Konya: Milli Ülkü Yayınları.

Özbudun E. (2003). *Çağdaş Türk politikası*. İstanbul: Doğan Kitap.

Özgen M. (2000). *Türkiye'de basının gelişimi ve sorunları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Özgişi T. (2011). *Türk parlamento tarihinde çift meclis: cumhuriyet senatosu örneği (1960-1980)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Resmî Gazete, (20 Temmuz 1961), No: 10859.

Sabah Postası Gazetesi, 28 Mayıs 1960.

Sert M. (2012). *1961 anayasası'ndan 12 mart'a cumhuriyet senatosu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Son Haber Gazetesi, 5 Temmuz 1964.

Son Posta Gazetesi, 8 Ocak 1946.

Şimşek M. (2020). *Çoğulculuk ve vesayet ikileminde 1961 anayasası*. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:22 TBMM'nin 100.Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı, 221-240.

Tanin Gazetesi, 8 Ocak 1946.

Tanör B. (1991). *İki anayasa*. İstanbul: Beta Yayınları.

Tanör B. (2019). *Osmanlı Türk anayasal gelişmeler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tek H. (2007). *Darbeler ve Türk basını*. Ankara: Elips Yayınları.

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi (TMTD), C:3, B:47, 18.4.1961, s.361-366.

Tercüman Gazetesi, 28 Mayıs 1960.

Tercüman Gazetesi, 2 Ocak 1980.

Tercüman Gazetesi, 3 Ocak 1980.

Tercüman Gazetesi, 12 Eylül 1980

Toker M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı yılları: yarı silahlı yarı külahlı bir ara rejim 1960-1961*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

Tuncer E. (2010). *Cumhuriyet senatosu seçimleri*. Ankara: Tesav Yayınları.

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, Madde 35,
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>

Ulus Gazetesi, 8 Ocak 1946.

Ulus Gazetesi, 28 Mayıs 1960.

Vakit Gazetesi, 8 Ocak 1946.

Vatan Gazetesi, 28 Mayıs 1960.

Vatan Gazetesi, 23 Mayıs 1963.

William H. (1994). *Türkiye'de ordu ve siyaset*. İstanbul: Hil Yayınları.

Yavuz B. ve Bülbül M. (2012). Çift meclis sistemi ve Türkiye. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1), 217-260.

Yeni İstanbul Gazetesi, 15 Mayıs 1950.

Yeni İstanbul Gazetesi, 28 Mayıs 1960

Zafer Gazetesi, 15 Mayıs 1950.

Zafer Gazetesi, 23 Mayıs 1963.

Zürcher E. J. (1999). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

